

GÖTEBORGS UNIVERSITET
Litteraturvetenskapliga institutionen
D-uppsats

***Jane Eyre* – ideal eller imperialism?**

En studie i sju feministiska texter om Charlotte Brontës *Jane Eyre*
och den feministiska litteraturforskningens förändring 1920–1990

HT 2008

Författare: Andreas Åhs

Handledare: Anna Nordenstam

Innehåll

1. Inledning	1
1.1 Syfte, metod, framställning och avgränsningar	3
1.2 Urval	4
1.3 Teoretiska reflexioner	5
1.4 Tidigare forskning	8
2. <i>Jane Eyre</i> i feministisk litteraturforskning 1920–1990	10
2.1 Virginia Woolf – ett androgynt ideal	10
2.2 Ellen Moers – kvinnlig erfarenhet och litteraturhistorieskrivning	13
2.3 Elaine Showalter – gynokritik och tradition	15
2.4 Sandra M. Gilbert och Susan Gubar – den galna kvinnan på vinden	20
2.5 Gayatri Chakravorty Spivak – kritik av en etnocentrisk feminism	24
2.6 Cora Kaplan – feminism, socialism och protointersektionalitet	27
2.7 Susan Sniader Lanser – feminism och narratologi	32
3. Förändringslinjer – sammanfattande diskussion	36
Käll- och litteraturförteckning	41
Bilaga	45
Utdrag ur <i>Jane Eyre</i>	45

1. Inledning

År 1847 utkom Charlotte Brontës (1816–55) roman *Jane Eyre*, publicerad under pseudonymen Currer Bell.¹ I introduktionen till min pocketutgåva står det att läsa att *Jane Eyre* ”fell like a meteor in 1847, and [...] its glow has not faded. It is still as bright, and even steadier than it was; a book that has been loved by generations”.² Trots omdömet kraftigt romantiserande karaktär måste man tillskriva det viss giltighet; Brontës roman framstår idag som en av den västerländska litteraturens mest lästa, omtyckta och diskuterade klassiker.

Jane Eyre tillhör en relativt marginell grupp finkulturella kanoniserade litterära verk som på samma gång är en del av den masskonsumerade populärkulturen. Kombinationen är lika fascinerande som långt ifrån självklar, och motsättningen – vilken utmärker romanens komplexa kulturella profil – avspeglar sig tydligt i hur boken har marknadsförts. Brontës text har sålts som en banal kärlekshistoria med lyckligt slut, såväl som en berättelse ”that transcends melodrama to portray a woman’s passionate search for a wider and richer life than that traditionally accorded to her sex in Victorian society”.³ En bekräftelse på *Jane Eyres* breda utomakademiska popularitet gav sig nyligen till känna då den av brittiska bokläsare inför World Bookday 2007 röstades fram som nummer tre på en lista över böcker som ”nationen inte kunde klara sig utan”.⁴ Samtidigt är den enligt undersökningar den flitigast studerade 1800-talsromanen inom hela det brittiska utbildningsväsendet.⁵

Det är inte bara läsare och lärare som har uppskattat *Jane Eyre*. Även författare har låtit sig influeras av romanen i både allvarliga och mindre seriösa projekt. Jean Rhys *Wide Sargasso Sea* (1966), en intertextuell omtolkning av verket ur karaktären Bertha Masons perspektiv, Jasper Ffordes *The Eyre Affair* (2001), en humoristisk science fictionskröna där en galning kidnappar huvudkaraktären direkt från romanens sidor, samt Emma Tennants *Adèle: Jane Eyre’s Hidden Story* (2003) kan nämnas för att ge en indikation på det breda spektrum av skönlitterära texter Brontës bok inspirerat till. Det

¹ Att ge ut böcker under manlig pseudonym var en vanlig strategi bland kvinnliga författare under 1800-talet. På detta sätt kunde de bedömas utifrån sina texter och inte sitt kön. Strategin grundar sig också i konflikten mellan kvinnornas önskan att yrkesskriva och det faktum att detta stod i strid med samhälleliga konventioner kring vad som ansågs vara passande för en kvinna vid denna tid.

² Charlotte Brontë, *Jane Eyre* (J.M. Dent & Sons LTD., London, 1847 [1966]), s. v.

³ Philip Grey, *Defining Moments: A Cultural Biography of Jane Eyre* (Akad. avh., Department of Modern Languages/English, Umeå Universitet, Umeå, 2004), s. 11.

⁴ ”Böckerna britten inte klarar sig utan”, ur *Göteborgs-Posten* 2007-03-04. Osignerad.

⁵ Grey, s. 138f; s. 166.

har också producerats oräkneliga adaptationer för film, television, scen, radio och serieböcker.

Jane Eyre har naturligtvis även gett upphov till kritisk reflektion och reaktion från den dag den skrevs och ända in på 2000-talet. Det samtida mottagandet av romanen var i huvudsak positivt.⁶ Många hyllade den, särskilt politiskt radikala och liberala kritiker som W.M. Thackeray och G.H. Lewes, medan den i konservativa och religiösa kretsar skapade moralpanik och attackerades hårt.⁷ Recensenten Elizabeth Rigby skrev i en ofta citerad essä att ”the tone of mind and thought which has overthrown authority and violated every code human and divine abroad, and fostered Chartism and rebellion at home, is the same which has also written *Jane Eyre*”. Om författaren skrev hon att Currer Bell ”is a person who [...] combines a total ignorance of the habits of society, a great coarseness of taste, and a heathenish doctrine of religion”.⁸ Boken kritiserades även för sin för tiden starka kvinnliga huvudkaraktär, sitt budskap och det grova språket. Brontë själv tog emellertid kritiken med ro. I ett brev till sin förläggare skrev hon siande att ”if *Jane Eyre* has any solid worth in it – it ought to weather a gust of unfavourable wind”.⁹

Under 1900-talet har en mängd, jämfört med Rigbys, nyanserade kommentarer till Brontës verk skrivits. En intressant aspekt av *Jane Eyre* är just den rika mängd läsningar och tolkningar den har gett upphov till.¹⁰ Kritiker har diskuterat boken ur en mängd olika perspektiv. Genom åren har den bland annat lästs som en bildningsroman för kvinnor och, som nämnts, som en kärleksmelodram. Man har studerat de gotiska och kristna motiven¹¹, samt talat om skildringen av de psykologiska utvecklingsstadier huvudkaraktären går igenom. De konnotationer namnet Jane Eyre ger har också avhandlats, likaså skildringen av den manlige, byronske hjälten Edward Rochester. En

⁶ Grey, s. 90–100. Detta är någonting som sällan nämns av feministiska forskare. Man kan föreställa sig att dessa på grund av sitt politiska syfte väljer att tona ner denna aspekt och istället fokusera på fåtalet konservativa, misogynna och negativa omdömen. Detta är tydligt hos Ellen Moers, Elaine Showalter, Sandra M. Gilbert och Susan Gubar, forskare som diskuteras längre fram i uppsatsen.

⁷ Vid denna tid betraktades de sociala strukturerna som skapade av Gud, och kritik av exempelvis mannens överordning sågs som hädelse. Grey, s. 122–126.

⁸ Elizabeth Rigby, ”Vanity Fair--and Jane Eyre”, ur *The Quarterly Review* 84:167 (December 1848), s. 153–185, <http://faculty.plattsburgh.edu/peter.friesen/default.asp?go=252>, hämtad 2008-11-06. Chartismen var en protodemokratisk rörelse som förespråkade social och politisk reform i England vid mitten av 1800-talet.

⁹ Charlotte Brontë, ”To Messrs. Smith, Elder, And Co., 13 November 1847”, ur *The Letters of Charlotte Brontë: Vol. 1, 1829–1847*, red. Margaret Smith (Clarendon Press, Oxford, 1995), s. 563.

¹⁰ En sökning i *Modern Language Associations* databas ger cirka 725 träffar, vilket torde vara fler än de flesta romaner genererar. Sökningen genomförd 2008-11-06.

¹¹ Bland annat huset Thornfield Hall, den galna kvinnan på vinden, de intertextuella kopplingarna till John Bunyans *The Pilgrim's Progress* (1678) och de bibliska allusionerna.

mängd kritiker från lika många litteraturteoretiska skolor har sagt sitt om Brontës bok; det har gjorts strukturalistiska, historiematerialistiska, läsarorienterade, psykoanalytiska och postkoloniala läsningar.

Men den litteraturkritiska riktning för vilken *Jane Eyre* utan tvekan har haft störst betydelse är den feministiska, och det är dennas relation till romanen som står i fokus i föreliggande uppsats. Boken har kommit att bli något av en parad-, portal- och kulttext inom detta forskningsfält – ett verk kritikerna måste förhålla sig till. Slående är dock hur olika de feministiska forskarnas åsikter om Brontës verk faktiskt ter sig, trots att de närmar sig romanen med likartade ideologiska och emancipatoriska visioner.¹² Hur, och varför, skiljer sig de feministiska kritikernas syn på *Jane Eyre* under 1920-talet, 1970-talet, 1980-talet och 1990-talet? Dessa frågor kommer att besvaras i denna uppsats.

1.1 Syfte, metod, framställning och avgränsningar

Att studera synen på ett litterärt verk inom en specifik litteraturkritisk skola under en längre tidsrymd är särskilt intressant, då polariseringar och analogier mellan olika historiska perioder framträder extra tydligt.¹³ Syftet med föreliggande uppsats är att ur ett jämförande perspektiv problematisera och analysera sju litteraturkritiska texter om Charlotte Brontës *Jane Eyre*, alla skrivna inom ramen för det feministiska forskningsfältet. Genom att göra detta avser jag, förutom att diskutera kritikernas syn på romanen och vad som ligger bakom deras respektive analyser, att utifrån undersökningen teckna en bild av hur den feministiska litteraturkritiken har förändrats från vad som får anses vara dess teoretiska embryo på 1920-talet fram till 1990-talet.¹⁴ Det rör sig alltså om en historiskt inriktad metatextuell studie.

Grundläggande för undersökningen är tanken att det ur varje forskargenerations kommentarer kring en så central roman som *Jane Eyre* går att utläsa något om vad som präglar deras tids feministiska tänkande. I anslutning till detta menar jag att man genom att undersöka hur dessa kommentarer har sett ut får en god överblick över tendenser i

¹² Karaktäriserande för feministisk kritik är, i och med dess politiska udd, emancipatoriska och utopiska inslag. Lisbeth Larsson, "Compulsory Happy Endings. Virginia Woolfs *Ett Eget Rum* i feministisk teori", ur *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1, s. 21–28.

¹³ Med litteraturkritik åsyftas i denna uppsats den vidare anglosaxiska definitionen av begreppet "criticism", vilken innefattar såväl regelrätt kritik som vetenskaplig forskning och teori. Det är alltså inte fråga om en recensionsstudie.

¹⁴ Jag har valt att använda begreppet *förändring* för det jag vill beskriva i uppsatsen. I motsats till begreppet *utveckling* som ofta används i dessa sammanhang är *förändring* "värdeneutral i den meningen att man kan konstatera att en förändring ägt rum utan att ta ställning till om den är bra eller dålig". Utveckling, å andra sidan, förutsätter "i regel ett ändamål. Man antar ofta att utvecklingen sker från ett lägre och mer odifferentierat tillstånd till ett högre, bättre och mer differentierat". "Utveckling", ur *Nationalencyklopedin*, <http://ne.se/artikel/337305>, hämtad 2008-11-06. Osignerad.

fältets generella förändring. Förändringslinjer kommer i uppsatsen att dras upp på flera nivåer – såväl politisk som teoretisk och estetisk – och perspektivet kommer att vidgas genom diskussion av hur vissa av de undersökta texterna pekar fram emot än modernare feministiska perspektiv än de själva uppvisar. Aspekter av analysen kommer även att placeras i en bredare feministisk kontext, då feministisk forskning inte kan avgränsas från det feministiska projektet i stort, och dessutom uppvisar intressanta paralleller med detta.

Jag kommer att beskriva och analysera de olika kritikernas texter om *Jane Eyre*, för att sedan ställa dem emot varandra. Texterna behandlas i kronologisk ordning, vilket faller sig naturligt då ambitionen är att skildra ett händelseförlopp. De diskuteras i varsitt kapitel. Avslutningsvis följer ett sammanfattande avsnitt där de förändringslinjer som går att urskilja utifrån undersökningens jämförelser framläggs.

Studien är avgränsad till att diskutera frågor som rör texterna om *Jane Eyre*, samt deras relation till den feministiska litteraturkritikens förändring. Detta innebär att jag kommer att hänvisa till, och diskutera, textförfattarnas teoretiska och estetiska tankegångar, samt andra relaterade frågor. Jag kommer inte att presentera deras arbete i sin helhet, bara de aspekter som korresponderar med uppsatsens ämne. För att exemplifiera kommer jag i avsnittet om en essä skriven av Gayatri Chakravorty Spivak, i första hand verksam inom postkolonial forskning, inte att beröra hennes arbete inom detta fält, utan enbart de aspekter som kan knytas till frågan om *Jane Eyre* och feminismen.

Jag gör inga anspråk på att skildra *all* förändring den feministiska litteraturkritiken genomgått, utan den som går att skönja utifrån de texter jag har studerat. Exempelvis inriktar jag mig uteslutande på forskning som bedrivits inom den angloamerikanska delen av fältet.

1.2 Urval

Uppsatsen behandlar följande böcker och essäer där *Jane Eyre* är föremål för analys:

- Virginia Woolf, *A Room of One's Own* (1929)
- Ellen Moers, *Literary Women* (1976)
- Elaine Showalter, *A Literature of Their Own* (1977)
- Sandra M. Gilbert & Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic* (1979)
- Gayatri Chakravorty Spivak, "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism" (*Critical Inquiry* 12:1, 1985)

- Cora Kaplan, ”Pandora’s Box: Subjectivity, Class and Sexuality in Socialist Feminist Criticism” (*Making a Difference: Feminist Literary Criticism*, 1985)
- Susan Sniader Lanser, ”Jane Eyre’s Legacy: The Powers and Dangers of Singularity” (*Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice*, 1992)

Jag har valt att arbeta med texter skrivna av ”kanoniserade”, alltså välkända, etablerade och tongivande, feministiska litteraturforskare. Detta beror på att jag anser att undersökningen kräver studier av texter skrivna av författare som besitter auktoritet inom sitt område och är dokumenterat lästa, då den gör anspråk på att skildra en generell förändring inom fältet. En oläst kritikers arbete, hur bra det än må vara, är inte av samma intresse när det handlar om en övergripande analys av ett forskningsfältets förändring.

Uppsatsens texturval är subjektivt, vilket öppnar för ifrågasättande. Jag anser dock att de texter jag har valt är karaktäristiska för det feministiska litteraturkritiska fältet i stort. Detta hävdar jag på basis av ovan uppställda krav; författarna besitter hög status och en rik mängd hänvisningar till deras arbete återfinns i annan feministisk litteratur. Samtliga texter som lyfts fram i undersökningen är dessutom antologiserade eller omnämnda i översiktsverk, vilket tyder på att de betraktas som representativa.

1.3 Teoretiska reflexioner

Som en generell utgångspunkt för vissa aspekter av analysen i denna uppsats står ett ”postmodernt”¹⁵ förhållningssätt, vilket jag exemplifierar genom nedslag hos två tänkare; Jaques Derrida och Roland Barthes.

Derrida motsätter sig att ”mening” uppstår genom strukturellt slutna binära logik, en idé han menar genomsyra västerländskt tänkande. Han betonar istället, bland annat i boken i *De la grammatologie* (1967), att mening uppstår genom ”signifikantens fria spel”, något som kan förklaras på en språklig nivå genom fonemkonceptet¹⁶:

¹⁵ Postmodernism är ett problematiskt begrepp, särskilt som det inte kan betraktas som någon enhetlig filosofisk riktning. Jag använder det här i en vid mening – kopplad till poststrukturalistiska filosofer som Jacques Derrida och Michel Foucault, men även tänkare som Jean-François Lyotard och vetenskapssociologen Thomas S. Kuhn – vilken kan sägas ha sin utgångspunkt i Nietzsches proklamerande av Guds död. Karaktäriserande är ett radikalt konstruktivistiskt synsätt med vilket en relativistisk hållning visavi mening, sanning och objektivitet, föreställningar kring subjektet som ickefastställbart, om kunskap som situationerad, maktkritik, pluralism samt en avvisande hållning gentemot metafysiska systembyggnationer, följer.

¹⁶ Toril Moi, *Sexual/Textual Politics* (Routledge, New York, 1985 [2002]), s. 104. Fonem är ett ”språkljud som [...] används i ett språks ljudsystem för att skilja olika betydelser åt. Om utbyte av ett ljud i ett

The phoneme can in no way be said to achieve signification through binary opposition alone. In itself the phoneme /b/ does not signify anything at all. [...] /b/ only signifies in so far as it is perceived to be *different* from say /k/ or /h/. [...] /b/ signifies only through a process that effectively *defers* its meaning on to other differential elements in language. In a sense it is the *other* phonemes that enable us to determine the meaning of /b/. For Derrida, signification is produced precisely through this kind of open-ended play between the presence of one signifier and the absence of others.¹⁷

Derridas resonemang gör gällande att mening aldrig är närvarande i en företeelse i sig själv: ”Man kan inte fastställa centrum [...] därför att tecknet som ersätter centrum, som *supplerar* det, tar centrums plats i dess frånvaro”.¹⁸ Fixerad mening *konstrueras* då ett centrum upprättas i en falsk binär ”frysning” av det fria meningsskapande spelet, av

the potentially endless process of referring to other, absent signifiers. [...] There can thus be no ’transcendental signified’ where the process of deferral somehow would come to an end. Such a transcendental signified would have to be meaningful *in itself* [...]. An obvious example of such a ’transcendental signified’ would be the Christian concept of God as Alpha and Omega, the origin of meaning and final end of the world.¹⁹

I förlängningen av Derridas argumentation blir fastställandet av mening ytterst en fråga om *makt*; ett försök att ”stänga” något som inte kan tillslutas. En sanningsregim ”which discerns meaning as fully present in the Word (or Logos)”²⁰ benämner han som logocentrisk. Den är hierarkisk och förtryckande. I anslutning till uppsatsens ämne kan en *fallogocentrisk* patriarkal ideologi, vilken baseras på en påstådd dikotomisk skillnad mellan män och kvinnor, anföras som exempel.²¹ Här skapas mannen diskursivt som centrum, och kvinnan marginaliseras som ”den andre”. Det gäller att *dekonstruera*, avslöja, den falska opposition som ligger till grund för marginaliseringen. Derridas tankegång är antiessentialistisk, och ifrågasätter klassiska filosofiska metafysiska föreställningar om att sanning och objektivitet går att fastställa; ett problematiserande förhållningssätt som effektivt – då man som Derrida betraktar världen som teckensystem, som text – kan överföras till vilket område som helst; exempelvis identitetsnivå.

Barthes anpassade tankegångar likande Derridas till en litteraturvetenskaplig reader-/responseorienterad teori i de korta och kärnfulla essäerna ”The Death of the

ord mot ett annat ger ett nytt ord med en annan betydelse är de båda ljuden olika fonem”. Jan-Olof Svantesson, ”Fonem”, ur *Nationalencyklopedin*, <http://ne.se/artikel/172767>, hämtad 2008-11-06.

¹⁷ Moi 1985, s. 104.

¹⁸ Jacques Derrida, ”Struktur, tecken och spel i humanvetenskapernas diskurs”, ur *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion. Del 2*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (Studentlitteratur, Lund, 1991 [1993]), s. 402.

¹⁹ Moi 1985, s. 104f.

²⁰ Ibid., s. 105.

²¹ Derrida myntade begreppet *fallogocentrism* som en parallell till logocentrism. Detta begrepp är viktigt inom feministisk teori, och syftar till ”manligt” tolkningsföreträde i meningsskapandeprocesser. Ibid., s. 103; s.191.

Author” (*Aspen*; 1967:5-6) och ”Från verk till text” (”De l’œuvre au texte”, *Revue d’esthétique* 1971:3), speciellt inriktade på att göra upp med föreställningen att författaren utgör centrum för textens mening, en traditionell logocentrisk uppfattning som följer med den humanistiska tron på det fasta subjektet.²² Barthes skriver att

The image of literature to be found in ordinary culture is tyrannically centred on the author [...]. [---] The *explanation* of a work is always sought in the man or woman who produced it, as if it were always in the end, through the more or less transparent allegory of the fiction, the voice of a single person, the *author* ’confiding’ in us. [---] Linguistically, the author is never more than the instance writing, just as *I* is nothing other than the instance saying *I*: language knows a ’subject’, not a ’person’ [...].²³

Han menar, i analogi med Derridas dekonstruktivism, att en text inte kan ha en enskild ”teologisk”, eller ”transcendental”, mening – ett centrum – som går att koppla till författaren (Gud). Istället betonar han att *ingen* säger det som står på raderna i en bok; ”its source, its voice, is not the true place of the writing, which is reading”.²⁴ Mening uppstår alltså i läsakten, i fritt spel; den ”erfars endast i en aktivitet, i en produktion”²⁵:

Once the Author is removed, the claim to decipher a text becomes quite futile. To give a text an Author is to impose a limit on that text, to furnish it with a final signified, to close the writing. Such a conception suits criticism very well, the latter then allotting itself the important task of discovering the Author (or its hypostases: society, history, psyché, liberty) beneath the work: when the Author has been found, the text is ’explained’ – victory to the critic. Hence there is no surprise in the fact that, historically, the reign of the Author has also been that of the Critic [...]. In the multiplicity of writing, everything is to be *disentangled*, nothing *deciphered* [...]. [---] In precisely this way literature [...], by refusing to assign a ’secret’, an ultimate meaning, to the text (and to the world as text), liberates what may be called an anti-theological activity, an activity that is truly revolutionary since to refuse to fix meaning is, in the end, to refuse God and his hypostases – reason, science, law.²⁶

De teoretiska perspektiv som här har behandlats tjänar även som en idémässig bakgrund till, och förutsättning för, tänkandet hos vissa forskare vars analyser av *Jane Eyre* kommer att diskuteras längre fram i uppsatsen, framförallt i dess andra hälft. Denna redogörelse syftar därför också till att tydliggöra några av de filosofiska överväganden som ligger bakom deras texter, och kommer att användas som en referenspunkt genom

²² En av Derridas viktigaste teser är att skriften har marginaliserats bredvid talet i västerländskt tänkande, detta då ”speech presupposes the *presence* of the speaking subject, who thus can be cast as the unitary *origin* of his or her discourse. The idea that a text is somehow only fully *authentic* when it expresses the presence of a human subject would be one example of the implicit privileging of voice or speech over writing”. Det är dessa idéer Barthes vidareutvecklar. *Ibid.*, s. 105.

²³ Roland Barthes, ”The Death of The Author”, ur *Modern Criticism and Theory*, red. David Lodge (Longman, London, 1988), s. 168f.

²⁴ *Ibid.*, s. 171.

²⁵ Roland Barthes, ”Från verk till text”, ur *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion. Del 2*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (Studentlitteratur, Lund, 1991 [1993]), s. 381.

²⁶ Barthes 1967, s. 171.

hela undersökningen. Detta bidrar förhoppningsvis till en ökad förståelse för deras respektive synpunkter på Brontës roman.

1.4 Tidigare forskning

Som nämnts finns en mycket stor mängd litteraturvetenskapliga texter skrivna om *Jane Eyre* och ännu fler om Charlotte Brontë. Att nå total överblick över forskningsfältet torde vara i princip omöjligt. Vill man ha en god generell ingång finns det dock en översikt som samlar ett antal av de mest tongivande och erkända texterna kring *Jane Eyre* i *New Casebooks: Jane Eyre* (1997), en antologi med litteraturvetenskapliga texter kring boken sammanställd av Brontëforskaren Heather Glen. I kapitlet "Further Reading"²⁷ listas diverse essäer som behandlar romanen under ämnesrubrikerna "Critical Studies", "Formalist and Stylistic Studies", "Reading", "Feminism", "Text and History", "Race", "Religion" och "Psychoanalysis". I kapitlet återfinns också en lista över läsvärda biografier om Brontë, samt förteckningar över brevsamlingar och juvenilia.

Är man intresserad av generella resonemang kring *Jane Eyre* kan man med fördel läsa Philip Greys doktorsavhandling *Defining Moments. A Cultural Biography of Jane Eyre* (2004). Avhandlingen tecknar romanens kulturella biografi, från "Brontë's pen to [...] supermarket shopping basket[s]"²⁸, delvis i jämförelse med en Sony Walkman! Boken diskuterar hur *Jane Eyres* komplexa profil som kulturell artefakt tillkommit utifrån ett kulturvetenskapligt perspektiv där *identitet, produktion, representation, regulation* och *konsumtion* studeras. Bland annat avhandlas hur romanens status i olika tider karaktäriserats av motsättningar, hur den har fått sin centrala plats inom utbildningsväsendet, hur synen på den har varierat inom såväl dagskritik som sfären för akademisk kritik – men också det liv *Jane Eyre* levt utanför institutionerna, inom populärkulturen. Greys bok innehåller emellertid ingen fördjupad diskussion kring romanens position inom feministisk litteraturkritik, något som endast berörs kortfattat.

I övrigt har jag haft stor nytta av Toril Mois *Sexual/Textual Politics* (1985), en kritisk jämförelse mellan den angloamerikanska och den franska linjen inom feministisk kritik, och tillika introduktion av den sistnämnda i den engelskspråkiga världen. Förutom en för feministiska syften skraddarsydd introduktion av vissa aspekter av Jacques Derridas resonemang, vilken jag delvis har baserat kapitlet om teoretiska reflexioner på, har Moi bidragit med viktiga kritiska infallsvinklar till min analys.

²⁷ *New Casebooks: Jane Eyre*, red. Heather Glen (St. Martin's Press, New York, 1997), s. 251–255.

²⁸ Grey, s. 11.

I anslutning till uppsatsens teoretiska utgångspunkter har jag som nämnts också tagit del av Roland Barthes essäer ”The Death of the Author” (1967) och ”Från verk till text” (1971), vilka problematiserar förhållandet mellan författare, forskare, text och mening. Barthes bygger i princip vidare på de dekonstruktivistiska idéer som Derridas filosofi ger uttryck för. Texterna är dock anpassade för diskussion av en litteraturvetenskaplig problematik, särskilt den rörande i vilken mån man bör tillämpa biografisk tolkning på romaner, eller rättare sagt tolkning där man sätter författaren som centrum för mening.

Som utgångspunkt för den i uppsatsen aktualiserade diskussionen av problematiken kring de makthierarkier som finns under och inom den sociokulturella gruppen kvinnor har jag använt sociologen Raewyn W. Connells *Masculinities* (1995) som tar upp motsvarande problematik, men inom ramen för maskulinitetsforskning. Jag har använt Connells resonemang i överförd bemärkelse, då jag anser att hennes arbete får betraktas som användbart även i fråga om kvinnligheter, något hon själv också betonar.²⁹

I de resonemang kring intersektionell teori som återfinns i uppsatsen utgår jag från Nina Lykkes introducerande text ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen” (2003:1), samt Eva Borgströms korta och kärnfulla artikel ”Intersektionalitet – ett nytt genusvetenskapligt begrepp” (2004:3-4).

Lisbeth Larssons artikel ”Compulsory Happy Endings. Virginia Woolfs *Ett eget rum* i feministisk teori” (2003:1) har också varit användbar, inte bara som underlag för vissa generella diskussioner kring fältet, utan också som inspiration, och för synpunkter kring de emancipatoriska och utopiska inslag som utgör en viktig grund för feministisk litteraturforskning.

Övrig forskning jag hänvisar till i uppsatsen används inte i den omfattningen att den nämns här. Den introduceras istället löpande i texten.

²⁹ Connell har bytt kön. Tidigare hette hon Robert W. Connell, under vilket namn *Masculinities* är publicerad.

2. *Jane Eyre* i feministisk litteraturforskning 1920–1990

2.1 Virginia Woolf – ett androgynt ideal

Joyce Carol Oates skrev en gång att den angloamerikanska kvinnliga författaren skall vara så ”’Woolfian’” som möjligt, vilket säger mycket om Virginia Woolfs inflytande över 1900-talets kvinnliga författare, och naturligtvis något om hennes position inom litteraturhistorien i stort.³⁰

Det är emellertid inte bara som skönlitterär författare Woolf har utövat påverkan. Hennes plats inom feministisk litteraturkritik är lika central. Den omdebatterade essän *A Room of One's Own* (1929) betraktas ofta som ”urtexten inom feministisk litteraturvetenskap”³¹, och är ett verk som i likhet med *Jane Eyre* varje feministisk kritiker måste förhålla sig till. Texten, kanske mest känd för den konkreta slutsatsen ”a woman must have money and a room of her own if she is to write fiction”³², är i första hand en materiell och historisk granskning av kvinnliga författares villkor. Emellertid framför Woolf även litteraturkritik och estetiska tankegångar, och detta i relation till *Jane Eyre* – något som gör hennes essä till en relevant bakgrund och ingång till diskussionen i denna uppsats.

I sin analys av vad hon anser vara den kvinnliga författarens främsta problem tar Woolf sin utgångspunkt i ett långt avsnitt ur Brontës bok, Janes takmonolog som inleds med de berömda orden ”Anybody may blame me who likes”.³³ Detta stycke är viktigt för såväl romanen som forskningen, och visar utan tvekan en stor vrede och frustration över kvinnans situation, de rådande passivitetsidealen i Storbritannien under den viktoriaiska eran och kvinnors begränsade möjligheter att tillskansa sig samma erfarenhet som män.³⁴

Enligt Woolf utgör passagen ett fullt avbrott i *Jane Eyre*, och den indignation texten ger uttryck för bidrar, paradoxalt nog kan man tycka då Woolf ändå var en feministisk tänkare, till att Brontës författargeni aldrig kan komma till sin fulla rätt.

³⁰ Larsson, s. 22.

³¹ Ibid.

³² Virginia Woolf, *A Room of One's Own* (Penguin Books, London, 1929 [2000]), s. 6.

³³ Brontë 1847, s. 104f. För detta utdrag ur romanen se bilaga på s. 45 i denna uppsats.

³⁴ Kvinnors möjligheter var kraftigt begränsade under denna period då, simultant med industrialiseringen och borgerlighetens frammarsch, den av Jean-Jacques Rousseau i *Émile ou De l'éducation* (1762) populariserade ”sfärernas ideologi” var styrande princip för samhällslivet. Kvinnan förpassades till hem och hushållsarbete, medan mannen arbetade och var familjens ansikte utåt. Det var också vid denna tid som de första rörelserna för kvinnors rättigheter började ta form, och röster höjdes i reaktion mot rigiditeten i systemet. Denna kritik är explicit i Brontës textpassage.

Woolf anser att ilskan påverkar hennes prosa negativt, och beskriver i hårda ordalag hur den gör hennes böcker deformerade och skruvade: "She will write in rage where she should write calmly. She will write foolishly where she should write wisely. She will write of herself where she should write of her characters. She is at war with her lot. How could she help but die young, cramped and thwarted?"³⁵

Woolf menar att författarens integritet – det som ger texten dess känsla av autenticitet – påverkas när hon låter personliga bekymmer lysa igenom i texten.³⁶ Detta argument framstår som vagt när man i den postmoderna teorins efterföljd utgår ifrån att sanning är ett godtyckligt begrepp, likaså att upplevelsen av autenticitet ytterst är subjektivt betingad. Man kan också, med Barthes, hävda orimligheten i att ställa romantexten i en sådan beroenderelation till dess författare att man inte ser bortom dennes person i tolkningen, och "centrerar" dess mening kring denne. Hur kan man vara säker på att det är Brontë själv som uttrycker missnöje över sin situation? Finns det inget annat i, eller bakom, texten? Woolf gör emellertid inga sådana reflexioner – något som hade varit anakronistiskt – utan fortsätter med att skriva att "anger was tampering with the integrity of Charlotte Brontë the novelist. She left her story [...] to attend to some personal grievance. She remembered that she had been starved of her proper due of experience [...]. Her imagination swerved from indignation and we feel it swerve".³⁷

Woolf relaterar denna problematik till bristen på en kvinnlig tradition, avsaknaden av ett språk och ett sätt att skriva anpassat för kvinnor. Kvinnliga författare är utlämnade åt ett manligt språk och en dito tradition som inte passar dem när de söker förebilder i sitt skapande; en tanke som influerat senare forskning kraftigt. Kvinnliga författare under 1800-talet var dessutom tvungna att bemöta patriarkal kritik, något som satte stor press på dem och öppnade för aggressiva "snedsteg" i stil med Brontës.

Woolfs resonemang kring könets inverkan på författaren leder fram mot den vision om en androgyn estetik som framläggs i essäns sista kapitel. För att kunna kringgå de könsrelaterade problemen presenteras en tes framkallad av en händelse på gatan:

Perhaps to think [...] of one sex as distinct from the other is an effort. It interferes with the unity of the mind. [---] For certainly when I saw the couple get into the taxi-cab the mind felt as if, after being divided, it had come together again in a natural fusion. [---] I went on amateurishly to sketch a plan of the soul so that in each of us two powers preside, one male,

³⁵ Woolf 1929, s. 70.

³⁶ "What one means by integrity, in the case of the novelist, is the conviction that he gives one [...] the truth". Ibid., s. 72.

³⁷ Ibid., s. 73f.

one female; and in the man's brain the man predominates over the woman, and in the woman's brain the woman predominates over the man. The normal and comfortable state of being is that when the two live in harmony together, spiritually cooperating. [...] It is when this fusion takes place that the mind is fully fertilized and uses all its faculties. Perhaps a mind that is purely masculine cannot create, any more than a mind that is purely feminine.³⁸

De slutsatser jag drar utifrån Woolfs resonemang är att alla former av tänkande i termer av två separata kön ofrånkomligen får negativ inverkan på individen i allmänhet, och på författaren i synnerhet. Det androgyna tillståndet, den könsliga harmonin, är det idealiska för skapande. ”Two heads on one body do not make for length of life”, skriver Woolf, ”All who have brought about a state of sex-consciousness are to blame”.³⁹ Detta gäller uppenbarligen också feministiska tänkare, vilket får anses vara motsägelsefullt då Woolfs text faktiskt uppmärksammar könsskillnader. Summan blir att det är förödande för den som skriver att tänka på sitt kön, och att i text ge uttryck för personlig problematik i anslutning till detta:

It is fatal to be a man or woman pure and simple; one must be woman-manly or man-womanly. It is fatal for a woman to lay the least stress on any grievance; to plead even with injustice any cause; in any way to speak consciously as a woman. And fatal is no figure of speech; for anything written with that conscious bias is doomed to death. It ceases to be fertilized. Brilliant and effective, powerful and masterly, as it may appear for a day or two, it must wither at nightfall; it cannot grow in the minds of others.⁴⁰

Trots att de apolitiska konstnärliga krav Woolf framhåller kan sägas begränsa texten och omöjliggöra uttalat feministisk skönlitteratur har *A Room of One's Own* som nämnts utövat stort inflytande över senare feministisk litteraturkritik. Vissa tog fasta på vad Woolf skrev och använde det som grund för egna utforskningar, andra profilerade sig gentemot texten.

Då den feministiska rörelsens ”andra våg” inleddes under 60- och 70-talen återopades Woolfs essä ofta i sociopolitiska sammanhang, och den tidiga feministiska litteraturkritiken intresserade sig för det androgyna idealet.⁴¹ Carolyn Heilbrun och Nancy Topping Bazin var två kritiker som tog fasta på detta i böckerna *Toward a Recognition of Androgyny* (1973) respektive *Virginia Woolf and the Androgynous*

³⁸ Ibid., s. 95ff.

³⁹ Ibid., s. 102.

⁴⁰ Ibid., s. 102f. Woolf ägnade delar av sitt fiktiva författarskap under åren innan *A Room of One's Own* publicerades åt att utforska androgynitetens möjligheter, exempelvis i romanen *To the Lighthouse* (1927). Huvudkaraktären Lily Briscoe representerar enligt Toril Moi ett subjekt ”who deconstructs this opposition [mellan det påstått könsspecifika, i romanen symboliserat av Mr. och Mrs. Ramsay] [...] and tries as far as is possible in a still rigidly patriarchal order to live as her own woman, without regard for the crippling definitions of sexual identity to which society would have her conform”. Woolf utgick från androgyniteten i ytterligare en roman, *Orlando: A Biography* (1928). Moi 1985, s. 13.

⁴¹ Larsson, s. 23.

Vision (1973). Larsson skriver att i det ”tidiga 70-talets feministiska utopi stod frigörelsen från de fasta könsrollerna i centrum och föreningen i taxibilen tolkades metaforiskt både som en bild av och en väg till denna nya frigjorda androgyna människa som förenade manligt och kvinnligt i sig”.⁴² Detta synsätt var dock på väg att förändras, och med det synen på *Jane Eyre*.

2.2 Ellen Moers – kvinnlig erfarenhet och litteraturhistorieskrivning

Ellen Moers bok *Literary Women* (1976)⁴³ är problematisk på så vis att den egentligen inte är någon litteraturvetenskaplig undersökning. Hon skriver i inledningen att ”What follows is not precisely history, nor is it theory; it is plainly a celebration of the great women who have spoken for us all”⁴⁴, en iakttagelse som förvisso är helt korrekt, men samtidigt borde ha uppmuntrat författaren till självkritik. Boken är skriven utan tydliga teoretiska och estetiska utgångspunkter och läses snarare som en kunnig och detaljerad berättelse om den kvinnliga tradition som Woolf saknade. Dessutom är Moers text ofta en aning för panegyrisk, på gränsen till affekterad, vilket märks i stycken som ”The literary women themselves, their language, their concerns, have done the organizing of this book”.⁴⁵ Man kan dock inte bortse från *Literary Womens* betydelse som utgångspunkt för, och impuls till, feministisk litteraturhistorieskrivning. Den innebar ett tidigt försök att teckna en kvinnlig litterär subkultur vid sidan av den manliga traditionen, och den fick ett brett genomslag och fin kritik då den utkom, trots att dess betydelse minskade i och med att teoretiskt starkare verk utkom inom samma fält.⁴⁶

I Moers analys var Brontë ointresserad av den typ av konstnärliga ideal som Woolf förespråkade, och kunde därför omöjligt leva upp till dem. Hon läser istället *Jane Eyre* ur ett kristet, humanitärt perspektiv, som hon menar präglade tillkomstkontexten; det viktorianska England. Brontë och andra kvinnliga författare ”cared less for the growing than for the changing of minds, and less for art than action”⁴⁷, skriver Moers i en tydlig replik till Woolf.

Den korta passage i *Literary Women* som behandlar *Jane Eyre* fokuserar främst romanens inledande kapitel, vilka skildrar den unga Janes vedermödor och revolt hos

⁴² Ibid.

⁴³ Det stycke i *Literary Women* som rör *Jane Eyre* publicerades ursprungligen i essän ”The Angry Young Women” (*Harper’s Magazine* 1963:12). Jag utgår dock från den reviderade, utökade texten i boken. Emellertid innebär detta att Moers åsikter även kan härledas till en ”förakademisk” 60-talsfeminism.

⁴⁴ Ellen Moers, *Literary Women* (The Women’s Press Limited, London, 1976 [1986]), s. xvi.

⁴⁵ Ibid., s. xii.

⁴⁶ Moi 1985, s. 52f.

⁴⁷ Moers, s. 14. Stycket alluderar på en passage i *A Room of One’s Own*, återgiven på s. 12.

familjen Reed. Moers intresserar sig för de stycken där berättarjaget, i konflikt med sin sadistiska styvbror John, tar till analogin med slaven för att beskriva sin utsatthet.⁴⁸

Parallellen mellan kvinnor och slavar – men även med andra utsatta grupper – var vanligen förekommande hos kvinnliga författare under perioden, och dessa ställde sig i regel på slavens sida då kvinnans situation starkt påminde om dennes.⁴⁹ Denna kritik av det androcentriska könsmaktsystemet, av kvinnans underordning i ett patriarkalt samhälle, är något tänkare som exempelvis Mary Wollstonecraft och John Stuart Mill också har framhållit. I *The Subjection of Women* (1869) ger Mill kvinnan/slavenparallellen stort utrymme, och skriver bland annat att ”no slave is a slave to the same lengths, and in so full a sense of the word, as a wife is”.⁵⁰ I parallellerna med slaven anser Moers att *Jane Eyres* revolutionära potential, som den i inledningen nämnda recensenten Rigby förfasade sig över, ligger. Hon framhåller också Janes nej-sägande och vägran att acceptera sin situation och den orättvisa behandlingen som mycket viktiga, särskilt som det kvinnliga idealet var passivitet och acceptans. Repliker som ”Unjust!–unjust”⁵¹ och ”I was oppressed, suffocated”⁵² kopplas till slavresonemanget.

Dessa påpekanden till trots betonar Moers att man inte kan läsa *Jane Eyre* som ett feministiskt verk. Kvinnliga romanförfattare vid mitten av 1800-talet ”did not produce feminist polemics”⁵³, i motsats till de samtida uttalade feminister som spred traktat och agiterade för kvinnors rättigheter. Detta har att göra med att Moers menar att man i första hand skall läsa Brontë just ur det kristna, humanitära perspektivet, där andemeningen är ”To do for others, rather than to feel for oneself”.⁵⁴

Här kan man skjuta in invändningar mot Moers resonemang. Den ovan diskuterade centrala monologpassagen ur *Jane Eyre* utgör något som får betrakas vara en feministisk polemik gentemot gängse viktorianska ideal och normer. Vad är Janes monolog om inte ett brandtal för kvinnans rätt att råda över sig själv? Det motstånd och den indignation som uttrycks och genomsyrar textstycket torde vara en av de främsta

⁴⁸ Denna parallell syns bland annat i citat som ”Wicked and cruel boy! [...] You are like a murderer – you are like a slave-driver – you are like the Roman emperors!” och ”my blood was still warm; the mood of the revolted slave was still bracing me with its bitter vigour”. Brontë 1847, s. 5; s. 8.

⁴⁹ Det mest framträdande exemplet på detta får anses vara Harriet Beecher Stowes *Uncle Tom's Cabin* (1852), som ibland tillskrivs att ha startat det amerikanska inbördeskriget mellan nord och syd, ett krig som till stor del bottnade i konflikten rörande slaveriets vara eller inte vara. Moers, s. 14.

⁵⁰ John Stuart Mill, *The Basic Writings of John Stuart Mill: On Liberty, The Subjection of Women and Utilitarianism* (Modern Library, New York, 2002), s. 155.

⁵¹ Brontë 1847, s. 9.

⁵² Ibid., s. 11.

⁵³ Moers, s. 18.

⁵⁴ Ibid., s. 19.

anledningarna till att just *Jane Eyre* har fått en sådan framträdande position inom feministisk litteraturforskning. Ilskan kan inte anses vara ett uttryck för ett universellt medlidande med alla förtryckta i någon kristen/humanitär mening⁵⁵, utan måste ses i en personlig kontext; inte minst då Janes starka jaghävdelse, vilken Moers också betonar, är så framträdande och betydelsebärande. Jane är framförallt missnöjd med sin egen situation, men hennes monolog talar självklart också till andra kvinnor i samma utsatta position. Moers har, märkligt nog, helt och hållet bortsett från denna passage, och missar således romanens mest utmärkande *feministiska* polemik.

Vad som gör Moers text intressant i detta sammanhang är att den utgör ett markant och uttalat brott mot Woolfs estetiska krav och utopiska tanke om att förena kvinnligt och manligt, samt innebär en övergång till en mer erfarenhetsinriktad syn på litteratur skriven av kvinnor. Om ilskan som genomsyrar delar av *Jane Eyre* skriver Moers att ”To Virginia Woolf, it pulled the novelist’s pen from the straight; to us, it appears the source of the fire and passion that made *Jane Eyre* more than a melodrama”.⁵⁶ Trots att Moers inte explicit använder ordet *erfarenhet* i sitt resonemang är det tydligt att det är förmedlandet av denna – synonym med kvinnors ilska – hon uppskattar och anser vara värd att framhäva hos Brontë och andra kvinnliga 1800-talsförfattare. Dessa har erfarenhet av att vara förtryckta i en patriarkal ordning – därför bör de följaktligen utnyttja detta och låta det skina igenom i sina texter; ”Att komma till tals, att tala rakt [...] [blir] det emancipatoriska idealet”⁵⁷ för den kvinnliga litteraturen.

2.3 Elaine Showalter – gynokritik och tradition

Vad det förnyade intresset för kvinnlig erfarenhet inom feministisk litteraturforskning bottenar i är svårt att exakt sätta fingret på. Det är dock rimligt att anta att det kan kopplas till det uppsving som Women’s Liberation-rörelsen, och med den feministisk litteraturforskning, upplevde från cirka 1968. Det var först nu som det akademiska intresset för kvinnors litteratur började bli verkligt utbrett, först nu som man började granska de kvinnliga författarna bakom verken och deras biografier på allvar.⁵⁸ Att intresse riktades mot kvinnors upplevelser och erfarenheter faller sig naturligt då den nyuppväckta och allt mer organiserade feminismen blev mer aktivistisk. Man behövde

⁵⁵ Även om vissa partier, exempelvis nämnda slavliknelser, naturligtvis kan ses i en sådan kontext.

⁵⁶ Moers, s. 18.

⁵⁷ Larsson, s. 25.

⁵⁸ Elaine Showalter, *A Literature of Their Own: British Women Novelists From Brontë to Lessing* (Princeton University Press, New Jersey, 1977 [1982]), s. 8.

förebilder – precis som de kvinnliga författarna för Woolf behövde en tradition att luta sig mot – och naturligtvis var det ett klokt drag att återigen koppla kvinnlig erfarenhet till exempelvis slavens situation i ett allt mer politiserat klimat.

När Moers skriver att de kvinnliga viktorska författarna brydde sig mer om att påverka sina läsare och att mana till handling än om konsten ger hon uttryck för en anda som jag menar stämmer väl överens med den som präglade det sena 70-talets feministiska litteraturforsknings syften och mål. En av periodens främsta företrädare, och tillika författare av en egen kvinnolitteraturhistoria, *A Literature of Their Own* (1977), är Elaine Showalter, och likartade åsikter går igen i hennes kritiska gärning. I motsats till Moers är dock Showalter mer intresserad av kvinnlig erfarenhet på ett psykologiskt, kroppsligt och sexuellt plan än på ett samhällsligt. Det kristna, humanitära perspektiv Moers applicerar på kvinnliga 1800-talsförfattare gör att hon lättare drar parallellen mellan kvinnan och slaven, medan Showalter fokuserar kvinnan i sig.

Hennes mycket positiva värdering av *Jane Eyre* i *A Literature of Their Own* grundar sig till stor del i vad hon menar vara Brontës försök att skildra den kompletta kvinnliga identiteten, en total upplevelse av jaget.⁵⁹ För att göra detta anser Showalter att ”Brontë’s most profound innovation [...] is the division of the Victorian female psyche into its extreme components of mind and body, which she externalizes as two characters, Helen Burns and Bertha Mason”; ”the Angel in the House” och ”the devil in the flesh”⁶⁰:

Both Helen and Bertha function at realistic levels in the narrative and present implied and explicit connections to Victorian sexual ideology, but they also operate in an archetypal dimension of the story. Brontë gives us not one but three faces of Jane, and she resolves her heroine’s psychic dilemma by literally and metaphorically destroying the two polar personalities to make way for the full strength and development of the central consciousness, for the integration of the spirit and the body.⁶¹

I kampen mellan dessa patriarkalt inrättade stereotypa, viktorska kvinnobilder, mellan repression och passion, måste båda offras för att Jane skall kunna bli en självständig, fri individ och förenas med Rochester på jämlika villkor vid romanens slut. Detta är kärnan i Showalters analys av boken.

Sammantaget menar hon att *Jane Eyre* fick ett revolutionärt genomslag, både som roman och hjältinna. Hon skriver att ”The influence of *Jane Eyre* on Victorian heroines

⁵⁹ Ibid., s. 112.

⁶⁰ Ibid., s. 113.

⁶¹ Ibid.

was felt to have been revolutionary. The post-Jane heroine [...] was plain, rebellious, and passionate; she was likely to be a governess, and she usually was the narrator of her own story”.⁶² Showalter ser Jane Eyre, och Brontë själv, som ideal inom den kvinnliga litterära traditionen. Vad som föranleder henne att dra dessa slutsatser, och på vilka grunder analysen egentligen vilar, framgår emellertid inte tydligt i *A Literature of Their Own*. För att få en bakgrund till diskussionerna i boken måste man vända sig till essän ”Toward a Feminist Poetics” (*Women’s Writing and Writing About Women*; 1979), vilken får anses vara en senare tillkommen programskrift för hennes projekt.

I essän skiljer Showalter mellan två typer av feministisk litteraturkritik. Den första benämner hon *feminist critique*.⁶³ Den utgår från kvinnor som läsare, är polemisk och inriktad på litteratur skriven av män. Den andra, vilken behandlar skrivande kvinnor, kallar hon *la gynocritique*, gynokritik.⁶⁴ Syftet med gynokritiken är att skapa

a female framework for the analysis of women’s literature, to develop new models based on the study of female experience, rather than to adapt male models and theories. Gynocritics begins at the point when we free ourselves from the linear absolutes of male literary history, stop trying to fit women between the lines of the male tradition, and focus instead on the newly visible world of female culture.⁶⁵

A Literature of Their Own arbetar inom ramen för gynokritik. Som citatet visar betonar Showalter, liksom Moers, studiet av kvinnlig erfarenhet som en viktig del i analysen av kvinnors litteratur. Men hon framhåller också vikten av att förkasta ”manlig” teori och utveckla teoretiska ramverk särskilt modellerade för analys av kvinnors texter, detta för att bryta med patriarkal litterär ideologi. Showalter skriver att när hon vänder sig från

the overview of the literary tradition to look at the individuals who composed it [...] I have needed to ask why women began to write for money and how they negotiated the activity of writing within their families. What was their professional self-image? [...] What were their

⁶² Ibid., s. 122.

⁶³ ”The first type is concerned with *woman as reader* – with woman as the consumer of male-produced literature, and with the way in which the hypothesis of a female reader changes our apprehension of a given text, awakening us to the significance of its sexual codes. [...] Its subjects include the images and stereotypes of women in literature, the omissions of and misconceptions about women in criticism, and the fissures in male-constructed literary history”. Inom ramen för denna typ av feministisk kritik kan exempelvis Mary Ellman, Kate Millet och ”Images of Women”-kritikerna sägas verka. Elaine Showalter, ”Toward a Feminist Poetics”, ur *New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature and Theory*, red. Elaine Showalter (Virago Press, London, 1986), s. 128.

⁶⁴ ”The second type of feminist criticism is concerned with *woman as writer* – with woman as the producer of textual meaning, with the history, themes, genres, and structures of literature by women. Its subjects include the psychodynamics of female creativity; linguistics and the problem of a female language; the trajectory of the individual or collective female literary career; literary history; and, of course, studies of particular writers and works”. Ibid.

⁶⁵ Ibid., s. 131.

experiences as women, and how were these reflected in their books? What was their understanding of womanhood?⁶⁶

Hur man skall använda denna kvinnliga erfarenhet som en utgångspunkt för nya analysmodeller och teoretiska ramverk framgår inte fullt ut i Showalters resonemang. Klart står dock att den typ av biografiska utgångspunkter för litteraturvetenskaplig tolkning som förespråkas möjligtvis lämpar sig för de historietecknande aspekterna av Showalters forskning, men knappast, menar jag med hänvisning till Barthes, för tolkning av text. Problematiken med dylika utgångspunkter visar sig i Showalters kapitel om Woolf, ”Virginia Woolf and the Flight into Androgyny”, där hon driver tesen att författarens intresse för den androgyna estetiken grundade sig i hennes misslyckande som kvinna.⁶⁷ Sådan analys kan inte bli annat än spekulativ – och innebär ett förenklande sätt att ”stänga” texten – men intressant nog är det i anslutning till kapitlet om Woolf som Showalters egna estetiska preferenser, och en ytterligare pusselbit till bakgrunden för hennes gillande av *Jane Eyre* återfinns, om än inte helt explicita. Det är framförallt Woolfs förkastande av Brontës och Janes *ilska*, förmedlandet av den *kvinnliga erfarenheten*, hon vänder sig emot; ett resonemang som känns igen från Moers. Showalter skriver att Woolf

was extremely sensitive to the ways in which female experience had made women weak, but she was much less sensitive to the ways in which it had made them strong. [...] [I]n wishing to make women independent of all that [...] bitterness [...] she was advocating a strategic retreat [androgynitetsidealet], and not a victory; a denial of feeling, and not a mastery of it.⁶⁸

Det författarcentrerade ”dechifferandet” av Woolfs texter gör dock att Showalter, som Moi har påpekat, i motsats till vad hon skriver om att konstruera kvinnliga analysmodeller och förkasta manlig teori, hemfaller åt den logocentrism som Derrida och Barthes opponerar sig emot – den mest fundamentalt ”manliga” hermeneutiska modellen av alla. Hennes gynokritiska projekt kan i någon mening alltså sägas misslyckas i sitt syfte på denna punkt.⁶⁹

Moi visar också hur Showalter premierar realismen som litterärt formspråk och främsta form av litterär gestaltning genom sin analys av Woolfs *A Room of One's Own*,

⁶⁶ Showalter 1977, s. 12f.

⁶⁷ Showalter läser in kriser kopplade till Woolfs identitet som kvinna, bland annat moderns och styvsystems död, sexuella problem och omgivningens ”förräderi”, i denna tolkning: ”Androgyny was the myth that that helped her evade confrontation with her own painful femaleness and enabled her to choke and repress her anger and ambition”. Ibid., s. 264; s. 263–297.

⁶⁸ Ibid., s. 285.

⁶⁹ Moi 1985, s. 2–8.

bland annat genom hänvisningar till den marxistiske litteraturkritikern György Lukács.⁷⁰ Showalters gillande av *Jane Eyre* baseras som nämnts på Brontës försök att skildra *hela* den kvinnliga identiteten, på samma sätt som Lukács och andra marxistiska litteraturteoretiker menar att realismen är den enda stilriktning som förmår skildra individen och samhället i sin helhet; ett kriterium för god litteratur enligt detta synsätt. Moi argumenterar för att Showalter missuppfattar Woolf, och vad hon anser vara en mycket avancerad dekonstruktion av kön, just på grund av att det inte finns ett fast subjekt som för talan i Woolfs essä, för att det realistiska formspråket frångås. Showalter å sin sida menar att Woolfs text är undflyende och elitistisk, och därmed en dålig feministisk text. Den lyckas inte förmedla kvinnlig erfarenhet och tillgodose vad hon kallar ”the feminist need for authenticity”⁷¹ – ett autenticitetskrav som för övrigt utgör en intressant parallell till Woolfs.⁷² Detta är ett problematiskt argument. Kräver alla feminister autenticitet? Vad är egentligen det autentiska, och hur kan man skildra detta genom litterär text? En förskjutning av det påstått verkliga inträffar ju rimligen då det nedtecknas. Att skylla en text eller en författare för dålig feminism för att den inte fångar det Showalter anser spegla verklighetens essens är ett argument som gränsar till det metafysiska, och problematiskt i vetenskaplig analys.⁷³

En sista kommentar kring Showalters analys av *Jane Eyre* rör hennes tes att den kvinnliga litteraturen har genomgått en utvecklingskurva bestående av tre stadier; ”we

⁷⁰ Ibid., s. 4–8. Lukács framhöll i Sovjetmarxistisk anda realismen som den enda sanna stilriktningen. Han ansåg att ”artistic trends determined by either exclusive introspection or exclusive extraversion equally impoverish and distort reality”, att litteratur som delar in den mänskliga personligheten i en privat och en publik del alltid bidrar till ”a mutilation of the essence of man”. Lukács ansåg att all form av modernistisk, individualistisk, fragmentarisk och psykologiserande litteratur var reaktionär och underbyggde fascismen, vilken endast kunde motverkas av sunda humanistiska konstnärsideal. György Lukács, *Studies in European Realism: A Sociological Survey of the Writings of Balzac, Stendhal, Zola, Tolstoy, Gorki and Others* (Merlin Press, London, 1950 [1989]), s. 6; s. 9.

⁷¹ Showalter 1979, s. 127.

⁷² Se s. 11 i denna uppsats.

⁷³ Det bör nämnas att Moi i sin polemik mot Showalter agerar lika dömande. I frågan kring värderingen av Woolfs text, och indirekt *Jane Eyre*, aktualiseras hur författare och kritiker bör förhålla sig till specifika litterära stilriktningar, något Unni Langås kortfattat berört i texten ”Könets dilemma. Feminism och litteraturforskning” (2001). I denna diskussion ställs det realistiska idealet mot det modernistiska. Genom sin argumentation för modernismen sätter Moi, som Showalter, upp ramar för feministisk kritik, och gör sig därmed skyldig till samma sak hon beskyller Showalter för – ett värderande av den feminism som författarna och kritikerna bakom texterna förespråkar, inte bara av deras val av metod.

Om man betänker att båda argumenterar för en feminism förankrad i vardagen och för betydelsen av förändring framstår dessa explicit eller implicit värderande diskussioner som märkliga. Att argumentera emot Showalters krav på realism, erfarenhetsförmedlande och uppbygglighet behöver inte innebära att man tar ställning emot den realistiska estetiken per se. Denna har en annan tillgänglighet, och därmed potential att förmedla politiska ställningstaganden än den modernistiska, vars uttolkning kräver andra kunskaper och metoder. Ett dogmatiskt krav på en modernistisk estetik skulle lätt kunna resultera i otillgänglighet och den typ av teoretiska ”fällor” Moi själv har varnat för i polemik mot queerteoretikern Judith Butler i essän *What is a Woman?* (1999).

can see patterns and phases in the *evolution* of a female tradition which correspond to the developmental phases of *any* subcultural art⁷⁴:

First, there is a prolonged phase of *imitation* of the prevailing modes of the dominant tradition, and *internalization* of its standards of art and its views on social roles. Second, there is a phase of *protest* against these standards and values, and *advocacy* of minority rights and values, including a demand for autonomy. Finally, there is a phase of *self-discovery*, a turning inward freed from some of the dependency of opposition, a search for identity. [...] An appropriate terminology for women writers is to call these stages, *Feminine*, *Feminist*, and *Female*.⁷⁵

I Showalters analys verkade *Jane Eyre* framåtskridande inom ramen för den ”feminina” fasen. Den skapade en förebild för kvinnliga författare; *Jane Eyre* ”changed the direction of the female tradition”.⁷⁶ Emellertid finns det, trots att Showalter mycket vagt motsätter sig vissa aspekter av en dylik tolkning⁷⁷, en positivistiskt färgad tanke om en litteraturens evolution från ett primitivt till ett mer fulländat stadium implicerad i den utvecklingskurva hon tecknar över kvinnligt skrivande; något som särskilt visar sig i hennes begreppsval. I denna uppsats har jag som nämnts valt att använda ordet *förändring* som ett alternativ till mer värdeladdade begrepp som *utveckling* och *evolution* då jag anser att man varken kan eller bör bedöma denna typ av historiska processer i sådana termer. När man inte får veta hur Showalter ställer sig till dessa grundläggande aspekter av utvecklingsbegreppet, och när hon hävdar att *alla* subkulturer utvecklas efter samma mönster, kan man läsa in en reproduktion av den ofta omdebatterade och av postmoderna tänkare regelmässigt ifrågasatta framstegstanken i hennes analys. Den typ av, för att parafrasera filosofen Jean-François Lyotard, tillrättaläggande ”meta-narration” som kan skönjas hos henne är, liksom alla fabricerade mallar som appliceras i efterhand, problematiska.⁷⁸ De bortser ifrån att historien utgör ett komplext förlopp av små berättelser – en idé som knyter an till Derridas kritik av mening (objektiv sanning) som fixerbar – vilka inte låter sig reduceras till *en* teleologisk lagbunden process.

2.4 Sandra M. Gilbert och Susan Gubar – den galna kvinnan på vinden

Forskarduon Sandra M. Gilberts och Susan Gubars Pulitzer-nominerade mastodontverk *The Madwoman in the Attic* (1979) riktar stark kritik mot androcentrismen. För dem är

⁷⁴ Showalter 1979, s. 137. Mina kursiveringar.

⁷⁵ Showalter 1977, s. 13.

⁷⁶ Ibid., s. 106.

⁷⁷ Ibid., s. 10-13.

⁷⁸ Jean-François Lyotard, *The Post-Modern Condition: A Report on Knowledge* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1979 [1984]), s. xxiii.

Jane Eyre en parodi på, och en "critical revision of *Pilgrim's Progress* [that] questions the patriarchal ideal of female submissiveness by substituting a questing Everywoman for Bunyan's questing Christian".⁷⁹

I analysen av Brontës och andra kvinnliga författares strategier tar Gilbert och Gubar, i kapitlet "Toward a Feminist Poetics" vars titel anspelar på Showalters essä, sin utgångspunkt i teorin att patriarkal ideologi framhåller kreativt litterärt skapande som en essentiellt manlig kvalitet. Författaren är "far" (Gud) i relation till texten. Dess ursprung och mening finns i honom; "In patriarchal Western culture [...] the text's author is a father, a progenitor, a procreator, an aesthetic patriarch whose pen is an instrument of generative power like his penis".⁸⁰

Att skapandeakten är så starkt kopplad till mannens prokreativa förmåga vållar problem för skrivande kvinnor. Inom ramen för det dikotomiska tänkande som utmärker patriarkal ideologi innebär det att då manlig sexualitet associeras till "the assertive presence of literary power, female sexuality is associated with the absence of such power".⁸¹ Patriarkatets text "fångar" dessutom kvinnor. Förutom att de stängs ute från den litterära diskursen är de litterära bilderna av kvinnor tecknade av män. Nämda "Angel in the House" och "devil in the flesh", monsterkvinnan hos Gilbert och Gubar, är exempel på dylika konstruerade "idealtyper". Då kvinnan nekats tillträde till litteraturen har hon inte kunnat skapa bilder av sig själv, utan tvingats anpassa sig efter manliga diton hon inte kan identifiera sig med; ett resonemang som för tankarna till Woolfs avsaknad av tradition-problematik. Gilbert och Gubar argumenterar, i likhet med Showalter, för att kvinnliga författare måste övervinna, "döda", dessa stereotyper för att kunna definiera sig själva på egna villkor.⁸²

Dessa aspekter av patriarkalt symboliskt våld resulterar för den kvinnliga författaren i vad Gilbert och Gubar kallar "the anxiety of authorship".⁸³ Om författaren har definierats som en man, hur skall en kvinna överhuvudtaget kunna skriva? I denna förtryckande kontext måste den kvinnliga rösten ta omvägar för att göra sig hörd. Detta

⁷⁹ Sandra M. Gilbert & Susan Gubar, *The Madwoman in the Attic – The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (Yale University Press, New Haven, 1979 [2000]), s. 80; s. 339; s. 336–371.

⁸⁰ *Ibid.*, s. 6; s. 3ff.

⁸¹ *Ibid.*, s. 8.

⁸² Värt att notera är att Gilbert och Gubar inte hänvisar till Showalter i sitt kapitel om *Jane Eyre*, trots att de på denna punkt, och andra, ligger mycket nära varandra i sina respektive analyser.

⁸³ "Anxiety of authorship"-idén anspelar på litteraturforskaren Harold Blooms patriarkaliska "anxiety of influence"-koncept, vilket han bland annat utvecklade i *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry* (1973). Där appliceras freudianska strukturer på manliga litterära genealogier. Gilbert & Gubar, s. 46–49.

leder Gilbert och Gubar emot en central teori, eller snarare metodologi, i deras utforskningar av kvinnligt skrivande; palimpsestbegreppet.⁸⁴

[W]omen have created submerged meanings, meanings hidden within or behind the more accessible, 'public' content of their works, so that their literature could be read and appreciated even when its vital concern with female dispossession and disease was ignored. [---] At the same time, while they achieved essential authority by telling their own stories, these writers allayed their distinctively female anxieties of authorship by following Emily Dickinson's famous (and characteristically female) advice to 'Tell all the Truth but tell it slant [...]'.⁸⁵

Vad kvinnliga författare måste dölja är sina *egna* berättelser; berättelser om utsatthet och vägran till acceptans och anpassning. Den vanligaste subtexten inom 1800-talets kvinnliga litteratur är enligt Gilbert och Gubar följdaktligen monsterkvinnan. Trots att författarna i deras analys försöker dekonstruera denna patriarkala stereotyp menar de att de samtidigt utnyttjar densamma, att de "almost obsessively create characters who enact their own, covert authorial anger"⁸⁶; en företeelse som, för att tala med idéhistorikern Michael Azar, kan analyseras som en den negativa stereotypens "bumerang", och verkar subversivt inom ramen för patriarkal ideologi⁸⁷:

Of course, by projecting their rebellious impulses not into their heroines but into mad or monstrous women (who are suitably punished in the course of the novel or poem), female authors dramatize their own self-division, their desire both to accept the strictures of patriarchal society and to reject them. What this means, however, is that the madwoman in literature by women is not merely [...] an antagonist or foil to the heroine. Rather, she is usually in some sense the *author's* double, an image of her own anxiety and rage. [---] All the [...] literary women who evoke the female monster in their novels and poems alter her meaning by virtue of their own identification with her. For it is usually because she is in some sense imbued with interiority that the witch-monster-madwoman becomes so crucial an avatar of the writer's own self.⁸⁸

Gilbert och Gubar menar att detta motiv kopplar samman en mängd kvinnliga författare, och det är också den gemensamma nämnaren för samtliga romaner som analyseras i deras verk. Naturligtvis gäller detta även *Jane Eyre*; Bertha blir hos dem en emblematiske bild för den kvinnliga författarens rebelliska alter ego. Det är henne titeln *The Madwoman in the Attic* alluderar på. Till skillnad från hos Showalter fungerar Bertha dock inte bara som Janes "mörka" dubbelgångare, utan även författarens.

⁸⁴ En palimpsest är en handskrift där den ursprungliga texten skrapats bort och ersatts med en ny. Vad Gilbert och Gubar menar med palimpsest är att om man skrapar på ytan visar sig ny, dold mening i texten.

⁸⁵ Gilbert & Gubar, s. 72f.

⁸⁶ *Ibid.*, s. 77.

⁸⁷ Bumerangbegreppet syftar till hur aspekter av förtryckarens ideologi kan övergå i ett ofrivilligt, subversivt redskap i händerna på den förtryckte. Michael Azar, *Den koloniala bumerangen: Från schibbolet till körkort i svenskhet* (Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Eslöv, 2006), s. 28.

⁸⁸ Gilbert & Gubar, s. 78f.

I analogi med Moers och Showalter definierar alltså Gilbert och Gubar förmedlandet av kvinnlig erfarenhet som den kvinnliga litteraturens absolut viktigaste funktion. De ser en ”autentisk erfarenhetsbaserad berättelse där kvinnans *vrede* kommer till uttryck”⁸⁹ som en ideal emancipatorisk strategi i kvinnors litteratur. Dels skall förmedlingen fungera som självhjälp, dels skall den nå kvinnliga läsare och på så sätt arbeta underminerande och uppbyggligt.⁹⁰ I *Jane Eyre* skulle detta betyda att Berthas (och Janes) skrik och ovilja att anpassa sig reflekterar Brontës egen inställning till, och position i, det patriarkala samhället. Denna dolda mening utgör för Gilbert och Gubar bokens kärna. Den framträder om man skrapar på ytan, och det är textens yttersta syfte att förmedla den till läsande kvinnor.

Det finns emellertid, som Moi har påpekat, djupgående problem med Gilbert och Gubars teorier.⁹¹ För det första argumenterar de för att man utan vidare kan sätta likhetstecken mellan karaktär, mening och den kvinnliga författaren. Med hänvisning till Barthes kan man med Moi hävda att detta är att begränsa texten. Precis som Showalters analys blir Gilberts och Gubars text spekulativ när de drar paralleller mellan Jane, Bertha och Brontë. Det innebär också, om man hårdtrar det, att det *enda* bakom den kvinnliga texten är den kvinnliga författarens erfarenhet av, och *vrede* över, att vara ”den andre” i en androcentrisk ordning. Detta är naturligtvis ett reduktionistiskt synsätt, något Moi framhåller i en jämförelse med vissa typer av marxistisk och psykoanalytisk forskning:

This is reminiscent of reductionist varieties of psychoanalytic or Marxist criticism, though it is no longer the author's Oedipus complex or relation to the class struggle that counts as the only truth of the text, but her constant, never-changing *feminist rage*. This position [...] manages to transform *all* texts written by women into feminist texts, because they may always and without exception be held to embody somehow and somewhere the author's 'female rage' against patriarchal oppression.⁹²

Precis som Showalter utvecklar Gilbert och Gubar egna teoretiska modeller för analys av kvinnligt skrivande. Förkastandet av manliga diton är ett viktigt steg i bekämpandet av androcentrismen även för dem. Dock kan man argumentera att de, i likhet med Showalter, underminerar sitt resonemang och sin kritik av den fallogocentriska litterära ideologin. De ifrågasätter den manlige författarens auktoritära förhållande gentemot sin

⁸⁹ Larsson, s. 25. Min kursivering.

⁹⁰ ”Women authors [...] reflect the literal reality of their own confinement in the constraints they depict [...]. Recording their own distinctively female experience, they are secretly working through and within the conventions of literary texts to define their own lives”. Gilbert & Gubar, s. 87.

⁹¹ Moi 1985, s. 56–68.

⁹² Ibid., s. 61.

text i en patriarkal kontext, men i den egna analysen ersätter de bara ”fadern” med en ”moder”. De ifrågasätter inte ”moderns” motsvarande relation till sitt verk, något som skapar inkonsekvens i deras utredning och bidrar till att de, liksom Showalter, reproducerar det patriarkala kritiska paradigmet i sitt uttalade försök att dekonstruera det.

2.5 Gayatri Chakravorty Spivak – kritik av en etnocentrisk feminism

1980, det år Adrienne Richs essä ”Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence” (*Signs* 5:4; 1980) publicerades, markerar ett brott mot 70-talets feministiska forskning, vars udd som jag visat främst var riktad mot patriarkal ideologi och på att uppnå jämlikhet inom ramen för könsmaktsrelationen män/kvinnor. I sin text framför Rich åsikten att antagandet att

’most women are innately heterosexual’ stands as a theoretical and political stumbling block for feminism. It remains a tenable assumption partly because lesbian existence has been written out of history or catalogued under disease, partly because it has been treated as exceptional rather than intrinsic, partly because to acknowledge that for women heterosexuality may not be a ’preference’ at all but something that has had to be imposed, managed, organized, propagandized, and maintained by force is an immense step to take if you consider yourself freely and ’innately’ heterosexual.⁹³

Hon skriver att lesbisk erfarenhet negligerats inom majoriteten kritiska riktningar, inklusive den feministiska. En exkluderande föreställning om *en* gemensam kvinnlig erfarenhet – som framgått tydligt närvarande hos Moers, Showalter, Gilbert och Gubar – har varit rådande.⁹⁴ Richs text innebar enligt Larsson ett starkt ifrågasättande av det normtänkande, den ”konsensus om en gemensam kvinnlighet som varit förhärskande inom feministisk teori och forskning under 1970-talet”, och medförde att ”fokus kom att flytta sig från the difference between, skillnaden mellan män och kvinnor, till the difference within, skillnaden mellan kvinnor”.⁹⁵ *Jämställdhetsfeminism* utmanades av *mångfaldsfeminism*, för att tala med Nina Lykke.⁹⁶

⁹³ Adrienne Rich, ”Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence”, ur *Blood, Bread and Poetry: Selected Prose 1979-1985* (Norton, New York, 1986), s. 50.

⁹⁴ Idéer om en *essentiell* kvinnlighet – och en dito kvinnlig erfarenhet – finns i Moers, Showalters och särskilt Gilbert och Gubars texter. Se exempelvis det övre blockcitatet på s. 22 och citat i not 90 på s. 23.

⁹⁵ Larsson, s. 21.

⁹⁶ Dessa begrepp kan framstå som problematiska. Här används de i den betydelse Lykke tillskriver dem. ”Jämställdhetsfeminism” representerar en feminism inriktad på könsmaktssystem samt jämlikhet mellan män och kvinnor. ”Mångfaldsfeminismens” intresse går utöver maktförhållanden relaterade till genus, och problematiserar kategorier som etnicitet, sexuell preferens, nationalitet etcetera. Mångfaldsfeminism betraktas ofta som synonymt med postmodern feminism. Nina Lykke, ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”, ur *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2003:1, s. 48.

I denna kontext skriver Gayatri Chakravorty Spivak, verksam inom det postkoloniala forskningsfältet. Hon intresserar sig i motsats till tidigare diskuterade kritiker inte nämnvärt för tecknandet av en kvinnlig litterär subkultur i sin analys av *Jane Eyre*. I texten "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism" (1985) ifrågasätter hon istället bokens position som kulttext inom den feministiska rörelsen utifrån synpunkten att *Jane Eyre* direkt genomsyras av en imperialistisk mentalitet.⁹⁷ På samma sätt som Rich anser att man bortsett från den lesbiska kvinnans erfarenhet menar Spivak att man bortsett från den ickeuropeiska kvinnans. I motsats till Woolfs, Moers, Showalters, Gilbert och Gubars kritik av androcentrism vänder sig Spivak emot etno- och eurocentrism – och riktar sin kritik mot det feministiska forskningsfältet, inte patriarkatet.

Spivak skriver att det inte borde vara möjligt att läsa brittisk 1800-talslitteratur utan att komma ihåg att "imperialism, understood as England's social mission, was a crucial part of the cultural representation of England to the English".⁹⁸ Hon menar att den feministiska litteraturkritiken reproducerar imperialismens axiom då den inte uppmärksammar detta faktum och explicit tar ställning emot det. Genom vad hon kallar "A basically isolationist admiration for the literature of the female subject in Europe and Anglo-America"⁹⁹ etablerar feministisk litteraturforskning en norm för kvinnligt skrivande. Engelskspråkig litteratur författad av vita kvinnor från Europa och Nordamerika lyfts fram på bekostnad av minoritetsförfattare från andra språkområden.

Det är inte bara exkluderingen av minoritetsförfattare Spivak vänder sig emot, utan även hur *Jane Eyre* – här märks ett tydligt teoretiskt inflytande från Derrida, vars *De la grammatologie* hon översatte och introducerade i den angloamerikanska forskningsfären – på motsvarande sätt konstitueras och görs till norm på minoritetskvinnans bekostnad i Brontës roman. Spivak söker dekonstruera dessa dolda dominansförhållanden, där europeiska kvinnor "supplerar" centrum både i och utanför litteraturen:

The broad strokes of my presuppositions are that what is at stake, for feminist individualism in the age of imperialism, is precisely the making of human beings, the constitution and 'interpellation' of the subject not only as individual but as 'individualist'. [...] As the female individualist, not-quite/not-male, articulates herself [...] the 'native female' as such (*within* discourse, as a signifier) is excluded from any share in this emerging norm.¹⁰⁰

⁹⁷ Spivaks text diskuterar även Rhys *Wide Sargasso Sea* och Mary Shelleys *Frankenstein; or, the Modern Prometheus* (1818), romaner som i hennes läsning inte reproducerar imperialistiska axiom.

⁹⁸ Gayatri Chakravorty Spivak, "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism", ur *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, red. Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl (Rutger University Press, New Jersey, 1991 [1993]), s. 798.

⁹⁹ *Ibid.*, s. 798.

¹⁰⁰ *Ibid.*, s. 799.

I Spivaks läsning av *Jane Eyre* fungerar Bertha inte som hos Showalter som "the devil in the flesh", en stereotyp Jane måste övervinna för att kunna realisera sig själv, eller som hos Gilbert och Gubar som Janes och Brontës mörka dubbelgångare. Här är hon istället en *faktisk* ickeuropeisk kvinna som både framställs och offras som ett djur för att Jane skall kunna konsolidera sig själv, bli den "feminist individualist heroine of British fiction"¹⁰¹ som 70-talet, som jag visat, utnämnt henne till.¹⁰² Spivak tolkar detta, med stöd i Rhys *Wide Sargasso Sea*, som en allegori över "the general epistemic violence of imperialism, the construction of a self-immolating colonial subject for the glorification of the social mission of the colonizer".¹⁰³

Detta innebär en kraftig attack mot Moers, Showalters och Gilbert och Gubars försök att skapa en förebild i karaktären Jane Eyre. Såväl Brontës som Janes rebelliska feminism ifrågasätts och undermineras. Idealet ersätts av imperialisten, en föga solidarisk figur. Hennes möjlighet till subjektivitet och emancipation realiseras genom våldsutövning, genom underkuvandet av "den andre".

Spivaks text innebär, förutom ett ifrågasättande av tidigare läsningar av *Jane Eyre*, som framgått, ett ifrågasättande av den feministiska litteraturforskningen i stort; inte minst av de ideal som tidigare diskuterade kritiker representerar. Ifrågasättandets funktion kan relateras till hur sociologen Raewyn W. Connell i boken *Masculinities* (1995) – i linje med Derridas argumentation – visar att man inte kan tala om en enhetlig manlighet. Inom kategorin "män" ryms hierarkier och en pågående kamp om grupphegemoni där olika maskuliniteter står i antagonistiskt förhållande till varandra. Hon exemplifierar, liksom Rich, med att det inom den manliga gruppen finns en heterosexuell kulturell dominans, vilken innebär homosexuell underordning. Etnicitets- och klassrelationer spelar naturligtvis också in i denna maskuliniteternas kamp. Connell skriver att "Though the term is not ideal, I cannot improve on 'marginalization' to refer to the relations between the masculinities in dominant and subordinate classes or ethnic groups. Marginalization is always relative to the *authorization* of the hegemonic masculinity of the dominant group".¹⁰⁴

¹⁰¹ Ibid., s. 804.

¹⁰² Spivak visar hur Bertha på flera ställen i romanen beskrivs som ett djur. Ett talande exempel är den passage där Jane på detta vis beskriver sitt första möte med Bertha: "In the deep shade [...] a figure ran backwards and forwards. What it was, whether beast or human being, one could not [...] tell: it grovelled, seemingly, on all fours; it snatched and growled like some strange wild animal: but it was covered with clothing; and a quantity of dark, grizzled hair, wild as a mane, hid its head and face". Brontë 1847, s. 292.

¹⁰³ Spivak, s. 804.

¹⁰⁴ Raewyn/Robert W. Connell, *Masculinities* (University of California Press, Los Angeles, 1995), s. 80f.

Connells resonemang gäller självklart, i överförd bemärkelse, även kategorin kvinnor. Det finns inte *en* typ av kvinnlighet, och inget universellt systemskap – något som Moers, Showalter, Gilbert och Gubar implicit gör gällande då de talar om en gemensam erfarenhet som uppenbart inte inbegriper alla kvinnor. En utebliven nyansering av kvinnlighet kan, som i Spivaks resonemang, resultera i att kvinnor från minoritetsgrupper marginaliseras inom såväl samhälle som i politisk debatt eller litteraturkanon; att de fjärras från den feministiska kampen. Larsson betonar att detta är djupt problematiskt för ett forskningsfält ”vars sanningsanspråk gäller en specifik grupp och [...] har som norm att fungera emancipatoriskt för *alla* inom denna grupp”.¹⁰⁵

Den problematik dessa frågor orsakar, interna maktstrider rörande hegemonin inom gruppen, har skapat slitningar inom kvinnorörelsen och gjort en redan ifrågasatt feminism sårbar och ytterligare mottaglig för attacker.¹⁰⁶

2.6 Cora Kaplan – feminism, socialism och protointersektionalitet

Cora Kaplan försöker i texten ”Pandora’s Box: Subjectivity, Class and Sexuality in Socialist Feminist Criticism” (1985) finna vägar för hur socialism och feminism i samverkan skall skapa verktyg för kritisk analys av litterär text. Hon menar att den mest framträdande tendensen inom samtida feministisk forskning är att reproducera de borgerliga, heterosexistiska och etnocentriska värden traditionell litteraturkritik symboliserar – något som oroar henne då hon, liksom Spivak, förespråkar en mångfaldsfeminism och vill se en nyansering av det humanistiska, logocentriskt fasta kvinnosubjektet, samt ett ökat hänsynstagande till de olika sociokulturella grupper som återfinns inom kategorin kvinnor¹⁰⁷:

This reactionary effect must be interrogated and resisted from within feminism and in relation to the wider socialist feminist project. For, without the class and race perspectives which socialist feminist critics bring to the analysis [...] of the literary texts [...] liberal

¹⁰⁵ Larsson, s. 21. Min kursivering.

¹⁰⁶ Ett konkret exempel på konflikter i relation till dessa frågor är de uppmärksammade bråk som rasade kring partiet Feministiskt Initiativ från grundandet fram till riksdagsvalet 2006. Ett flertal personer, bland andra Ebba Witt-Brattström och Susanne Linde, hoppade av från partiet efter konflikter med framförallt queerforskaren Tiina Rosenberg. Brattström och Linde menade att deras heterosexualitet värderades negativt och att de var trötta på att bli diskriminerade som ”vit[a], heterosexuell[a] borgarkärring[ar]”.

Här märker man tydligt hur olika läger, jämställdhetsfeminister och postmoderna mångfaldsfeminister, med diskrepanta politiska agendor, angriper och ifrågasätter varandras feminism. Detta kan leda till ett allmänt underminerande av feminismens auktoritet och ett ifrågasättande av rörelsens seriositet, vilket man kan argumentera var vad som inträffade i svensk debatt. Torbjörn Nilsson, ”Avhopp från Feministiskt Initiativ”, ur *Svenska Dagbladet* 2005-09-12.

¹⁰⁷ Cora Kaplan, ”Pandora’s Box: Subjectivity, Class and Sexuality in Socialist Feminist Criticism”, ur *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, red. Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl (Rutger University Press, New Jersey, 1991 [1993]), s. 857f.

feminist criticism, with its emphasis on the unified female subject, will unintentionally reproduce the ideological values of mass-market romance.¹⁰⁸

Kaplans lösning är att ta från alla håll, kombinera den angloamerikanska feminismens sociala analys med de poststrukturalistiska och psykoanalytiska feministiska perspektiv som hade uppstått, särskilt i Frankrike, runt mitten av 70-talet.¹⁰⁹ Hon anser att båda dessa riktningar i sig har misslyckats; den liberala – till vilken Woolf, Moers, Showalter, Gilbert och Gubar kan räknas – på grund av dess oförmåga att se bortom traditionellt borgerliga humanistiska värderingar, och den (franska) poststrukturalistiska för sin oförmåga att se aspekter som etnicitet och klass, samt föra in ekonomiska, sociala och politiska perspektiv i analysen.

Kaplan ser kön, klass och etnicitet som språk, *diskurser*, vilka interagerar med varandra – en idé som delvis känns igen från Derrida. Identiteten konstitueras i skärningspunkten mellan dessa. Romanen är en bra plats att studera interaktionen, då den litterära texten i sig är en heterogen diskurs där disparata språk möts:

The language of class in the novel foregrounds the language of the self, the inner discourse of the subject *as* class language [...]. In the novel, class discourse *is* gendered discourse [...]. [---] Literary texts give these simultaneous inscriptions narrative form, pointing towards and opening up the fragmentary nature of social and psychic identity, drawing out the ways in which social meaning is psychically represented. It is this symbolic shaping of class that we should examine in fiction. Literary texts tell us more about the *intersection* of class and gender than we can learn from duly noting the material circumstances and social constraints of characters and authors.¹¹⁰

Kaplan testar sin analysmodell på *Jane Eyre*. I hennes tolkning utgör Janes takmonolog ett försök att uttradera påstådd könsskillnad. Emellertid menar hon, i ett resonemang som delvis för tankarna till Moers tes om kvinnliga författares (undermedvetna?) identifikation med andra underprivilegerade grupper, att även annat kan läsas in:

In the references to 'human beings' and to unspecified 'millions,' [sic!] Brontë [...] associates political and sexual rebellion [...]. [---] Yet Charlotte Brontë was no political radical. She is pulled towards the positive linking of class rebellion and women's revolt in this passage through her anger at the misrepresentation and suppression of women's identity, not via an already held sympathy with the other masses and millions.¹¹¹

Skrattet som Jane hör bryter kopplingen mellan de klass- och könsmissiga upproren. När det först härleds till Grace Poole och sedan Bertha bidrar osäkerheten kring dess

¹⁰⁸ Ibid., s. 858.

¹⁰⁹ Bland dessa franska teoretiker och kritiker, inspirerade av exempelvis Simone de Beauvoir, Derrida och Jacques Lacan, kan bland andra Héléne Cixous, Luce Irigaray och Julia Kristeva nämnas.

¹¹⁰ Kaplan, s. 868; s. 870. Min kursivering.

¹¹¹ Ibid., s. 873f.

källa till att markera ut ljudet som den ”mörka sidan” av den kvinnliga subjektiviteten. Kaplan skriver att skrattet därför, retroaktivt, framstår som ett hot mot allt vad Jane önskar i sin monolog:

Mad servant, mad mistress, foreigner, nymphomaniac, syphilitic, half-breed, aristocrat, Bertha turns violently on keeper, brother, husband and, finally, rival. She and her noises become the condensed and displaced site of unreason and anarchy as it is metonymically figured through dangerous femininity in all its class, race and cultural projections. Bertha must be killed off [...] so that a moral, Protestant femininity, licensed sexuality and a qualified, socialized feminism may survive. Yet the text cannot close off or recuperate that moment of radical association between political rebellion and gender rebellion, cannot shut down the possibility of a positive alliance between reason, passion and feminism.¹¹²

Detta är enligt Kaplan symptomatiskt för den borgerliga 1800-talsromanen. I ett resonemang som i sak påminner om Connells, och i överförd bemärkelse Spivaks, menar hon att bourgeoisin skapar dessa strukturer för att auktorisera sin egen femininitet; ”It led them towards projecting and displacing on to women of lower social standing and women of colour, as well as on to the ’traditionally’ corrupt aristocracy, all that was deemed vicious and regressive in women as sex”.¹¹³ I litterära texter från perioden är denna skillnad mellan kvinnor ett lika betydelsebärande element som könsskillnad:

This salient fact often goes unnoticed in the emphasis of bourgeois criticism on male/female division and opposition. In turn, this emphasis on heterosexual antagonisms and resolutions effaces the punitive construction of alternative femininities in women’s writing. If texts by women reveal a ’hidden’ sympathy between women, as radical feminist critics often assert, they equally express positive femininity through hostile and denigrating representations of women. Imperilled bourgeois femininity takes meaning in relation to other female identities, and to the feminized identities of other social groups which the novel constructs and dialogizes. [...] The line between the primitive and the degraded feminine is a thin one, habitually elided in dominant discourse and practically used to limit the civil and political rights of all three subordinate categories: blacks, women and the working class.¹¹⁴

Kaplans resonemang utmynnar i konstaterandet att om man kan förstå hur dessa diskurser ur historisk synvinkel fungerar och konstituerar varandra, så kan man också

¹¹² Ibid., s. 874. Kaplan menar att det är dessa kopplingar mellan sexuellt och politiskt uppror, och den skräck dessa ingav de högre klasserna, som exempelvis föranledde Woolfs nämnda attack mot Brontë och Janes takmonolog. Ibid., s. 872ff.

¹¹³ Ibid., s. 871. Kaplan gör en historisk utredning om hur dessa borgerliga ideal har formats. Bland annat riktar hon kritik mot Mary Wollstonecraft och skriver att ”They are especially marked in those texts and writers who accept in whole or in part the description of mental life and libidinal economy of the Enlightenment and the moral value attached to it. In *A Vindication [of the Rights of Woman]*, working-class women are quite unselfconsciously constructed as prostitutes and dirty-minded servants corrupting bourgeois innocence”. Woolf är den som får utstå hårdast kritik för sin reproduktion av dessa värderingar. ”Most distressing of all, because nearer to us in time, think about the contrast between Woolf’s public polemical support of working-class women and the contempt with which the feelings and interests of her female servants are treated in her diaries, where they exist as lesser beings”. Ibid., s. 871; s. 859–866.

¹¹⁴ Ibid., s. 870.

förändra dem – en kritisk-genealogisk metodologi med ursprung i Friedrich Nietzsches *Zur Genealogie der Moral* (1887), vars användning hos Kaplan kan hävdas påminna starkt om Michel Foucaults, och senare Judith Butlers, av densamma¹¹⁵: ”These representations are neither natural nor inevitable. They are the historic effects of determinate social divisions and ideologies worked through psychic structures, worked into sexual and social identity. If they are understood they can be changed”.¹¹⁶ Dekonstruktionen av de historiskt inrättade ”kvinnligheterna” framträder i Kaplans text – liksom hos Spivak – som den feministiska forskningens primära emancipatoriska mål.

Det är tydligt att Kaplans och Spivaks resonemang har mycket gemensamt. De är båda rotade i ett postmodernt tänkande där 70-talets universella bild av kvinnlighet luckrats upp till förmån för diskussion kring olikheten kvinnor emellan. De är också, i motsats till Moers, Showalter, Gilbert och Gubar, mer intresserade av skillnaden mellan kvinnor än skillnaden mellan kvinnor och män, trots att vi fortfarande, vilket Kaplan betonar, inte lever i ett postfeministiskt samhälle där jämlikhet etablerats.

Vad som skiljer Kaplan och Spivak är emellertid att där Spivak som postkolonial kritiker främst intresserar sig för den feministiska forskningens etnocentrism och problematiken kring olikheter och relationer mellan västerlandet och övriga världen, betonar Kaplan, förutom köns- och etnicitetsproblematik, frågor som rör klass och heteronormativitet, samt hur alla dessa faktorer i ett större perspektiv korsar (*intersects*¹¹⁷) varandra. Hon fördjupar analysen av den hegemoniska maktkampen inom kvinnokategorin, och ger den en ökad komplexitet där exempelvis Spivak och Rich intresserar sig för isolerade aspekter av detta spel.

Kaplans idé om hur olika diskurser korsar varandra får betraktas vara något jag skulle vilja kalla *protointersektionell*. Intersektionalitet, ett begrepp tillkommet i ”en skärningspunkt mellan postmodern feministisk teori, postkolonial teori, Black Feminism och queer-teori”¹¹⁸, är ett analysredskap som är relativt nytt inom genusforskningen. De centrala referenstexterna tillkom i USA runt mitten av 90-talet, men det är först under 2000-talet som det har nått Sverige.¹¹⁹ Poängen med intersektionalitet är att begreppet ”fokuserar skärningspunkten mellan olika samhälleliga maktordningar

¹¹⁵ Se exempelvis Foucaults *Histoire de la sexualité I-III* (Gallimard, Paris, 1976-84) och Butlers *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Routledge, New York, 1990).

¹¹⁶ Kaplan, s. 871.

¹¹⁷ Kaplan, s. 870. Se det övre blockcitatet på s. 28 i denna uppsats.

¹¹⁸ Lykke, s. 48.

¹¹⁹ Ibid. Exempel på texter som bidrog till att introducera intersektionalitetsbegreppet i Sverige var Lykkes nämnda ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen” och antologin *Maktens (o)lika förkländnader: Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige* (2003).

som baseras på genus, etnicitet, nationalitet, sexualitet, klass, hudfärg¹²⁰ och ”tillhandahåller en teoretisk ram för att analysera hur makt konstitueras utifrån socialt konstruerade skillnader som är inbäddade i varandra och som förändras i skilda rumsliga och historiska sammanhang¹²¹:

Begreppet sätter sökarljuset på hur olika maktordningar samverkar med varandra. I likhet med flera andra begrepp som börjar med ’inter’ – som intertextualitet, intermedialitet, interferens, interaktion – handlar det om något annat och mer än att bara lägga den ena komponenten till den andra. Poängen är att de inte kan isoleras från varandra utan att något väsentligt riskerar att gå förlorat. Olika maktordningar konstruerar varandra ömsesidigt. De kan försvaga eller förstärka varandra, komplettera eller konkurrera med varandra. Det handlar om ett komplext och dynamiskt samspel.¹²²

Kaplans text är alltså framåtpekande i den meningen att hennes idéer, i tanken, är slående lika dem som den intersektionella teorin förespråkar, trots att hon befinner sig en bit ifrån begreppets nuvarande innebörd.

Den kanske främsta skillnaden, eller snarare problemet, med hennes text är det faktum att trots att hon talar om etnicitet och sexualitet, så är det i första hand klassaspekten hon intresserar sig för. Hennes emfasering av denna på bekostnad av andra analytiska faktorer är det som primärt fjärrar hennes undersökning från moderna intersektionella diton. I förlängningen av detta kan man hävda att det i Kaplans text tydligt framgår att hon i första hand är en socialistisk kritiker och i andra hand en feministisk. Man kan ana närmast dogmatiska inslag i hennes resonemang, inte minst i det citerade antagandet att socialistiska kritiker är de *enda* som kan tillföra ett mångfaldsperspektiv till den feministiska forskningen. Detta innebär naturligtvis ett explicit fördömande av den ”liberala” ”medelklassfeminism” hon som nämnts anser både reaktionär och förenklande i jämförelse med socialistisk feministisk analys. Hon må ha en poäng i detta, om man jämför med Woolf, Moers, Showalter, Gilbert och Gubar som inte alls intresserar sig för mångfald, men samtidigt framstår tesen att solidariska (”sunda”) perspektiv endast kan komma från vänsterhåll som problematisk, dels utifrån hennes egna relativistiska teoretiska ståndpunkter, och dels då feminismen snarare bör betraktas som en social rörelse vars politiska agenda transcenderar såväl kön, klass, sexualitet och etnicitet som politisk bekännelse.

¹²⁰ Eva Borgström, ”Intersektionalitet – ett nytt genusvetenskapligt begrepp”, ur *Genus* 2004:3-4, s. 20. Andra aspekter som exempelvis ålder och utbildning kan fokuseras; man kan använda vilken maktsymmetriaxel som helst inom ramen för begreppet.

¹²¹ *Ibid.*, s. 21.

¹²² *Ibid.*, s. 20f.

2.7 Susan Sniader Lanser – feminism och narratologi

Susan Sniader Lanser skriver i essän ”Toward a Feminist Narratology”¹²³ (*Style* 20:3, 1986) att ingen samtida litteraturteoretisk skola har utövat så lite inflytande över feministisk forskning som formalistisk narratologi. Detta menar hon bero på att dessa skolor ansetts fungerar på helt olika nivåer, ”the one scientific, descriptive, and non-ideological, the other impressionistic, evaluative, and political”.¹²⁴ Lanser är emellertid ute efter att åstadkomma ett narratologins interagerande med mer kontextualiserande förhållningssätt till kvinnors texter, och genom detta utvidga gränserna för båda forskningsriktningarna. Ett uttalat syfte är att ta reda på ifall det på ett tekniskt plan skulle finnas någon historisk särart i kvinnors sätt att skriva i förhållande till mäns. Detta står som utgångspunkt för Lansers bok *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice* (1992), där ”*Jane Eyre’s* Legacy: The Powers and Dangers of Singularity”, en feministisk narratologisk analys av *Jane Eyre*, återfinns.

I likhet med Showalter argumenterar Lanser för att *Jane Eyre* flyttade fram gränserna för den kvinnliga romanen, men resonemangen skiljer sig i sak. För det första undviker Lanser problematiska framstegsteorier i stil med Showalters. Vidare betonar Showalter förvisso att hjältinnan post-*Jane Eyre* ofta berättade sin egen historia, men att erfarenhetsförmedlandet ändå var den primära aspekten bakom romanens inflytande. Lanser, å andra sidan, skriver att den var ett av de tidigaste exemplen på kvinnliga fiktiva autobiografier som direkt tilltalar en extern läsare, och att ”*Jane Eyre* has no precedent in the authority it claims for a female personal voice. Yet *Jane Eyre’s* voice is not quite a ’single and solitary birth’; it is a transformation of possibilities already present in fiction but segregated along gender lines”.¹²⁵

Lansers analys bygger på jämförelse med tidigare guvernantromaner med kvinnligt berättarjag.¹²⁶ Dessa menar hon karaktäriseras av att det subjekt som för talan distanserar sig från det yngre jag vars berättelse återges och begränsar sin narrativa auktoritet genom att hänvisa till manliga auktoriteter utanför sig självt:

¹²³ Titeln anspelar på både Showalters samt Gilbert och Gubars titlar ”Toward a Feminist Poetics”.

¹²⁴ Susan Sniader Lanser, ”Toward a Feminist Narratology”, ur *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, red. Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl (Rutger University Press, New Jersey, 1991 [1993]), s. 610. Det skulle också kunna ha att göra med att formalistisk teori av feministiska kritiker, exempelvis Showalter, uppfattats som patriarkal.

¹²⁵ Susan Sniader Lanser, ”*Jane Eyre’s* Legacy: The Powers and Dangers of Singularity”, ur *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice* (Cornell University Press, New York, 1992), s. 177.

¹²⁶ Dessa är Mary Bruntons *Discipline* (1815), Mary Martha Sherwoods *Caroline Mordaunt* (1835) och Anne Brontës *Agnes Grey* (1847). Dessa är de romaner skrivna av kvinnor, med kvinnlig berättarröst, tillkomna före *Jane Eyre*, som Lanser har hittat. *Ibid.*, s. 177.

The governess tales that precede *Jane Eyre* stop short of full self-authorization [...] by making the narrator's authority contingent on submission to an implicit over-voice, the joint construction of the older self and the Christian God who has transformed the protagonist to a worthy autobiographer. In this way, the right to narrate becomes virtue's mandate and reward. [...] [N]one of these narrators explicitly questions traditional gender roles. The counterpart, for example, to Jane Eyre's passionate defense [...] of women's need for liberty [...]. In turning the governess tale toward the conventions of Romantic subjectivity, *Jane Eyre* will expose the authority of these earlier governess narrators as only fictively female and singular – as occupying the ideological positions of men.¹²⁷

Berättarrösten i *Jane Eyre* befinner sig på samma ”plan” som sitt yngre jag. Hon ursäktar sig inte; varken för att hon tar plats eller uttrycker ”oacceptabla” åsikter. I Jane finner Lanser en kvinnlig motsvarighet till de manliga romantiska hjältarna. Hon menar att romanen utmanar gränsen för den kvinnliga berättarauktoriteten och skapar ett ”egoistiskt”, ”byronskt” narrativt subjekt genom att, på en berättarteknisk nivå, hävda Janes röst, hennes rätt att tala och representera sig själv¹²⁸, samt tysta alla andra röster, inte minst de som tillhör romanens manliga karaktärer John Reed, Mr. Brocklehurst, Rochester och St. John Rivers, vilka i tur och ordning försöker få Jane till underkastelse: ”A close look at the narrative practices that create Jane Eyre's singular voice suggests that virtually trait for trait Brontë is rejecting the fictions of authority that fashion the governess tales”.¹²⁹

Lanser betonar emellertid också, i anslutning till Spivak och Kaplan, att det finns faror med Janes hegemoniska röst, då den tystar en röst betydligt mer revolutionär än hennes:

Brontë's use of a Caribbean woman as Jane's 'mad' and silenced double is of course the very sign of the subjugation that Victorian Empire demands. [...] *Jane Eyre's* project to construct the outspoken and insubordinate Jane as legitimately feminine succeeds by denying Bertha's femininity [...]. [...] But what is Bertha's voice if not the voice of the woman who refuses entirely both 'women's language' and woman's place – indeed, the entire symbolic order – the voice [...] against which Jane's verbal audacity gets contained and normalized?¹³⁰

I Lansers resonemang består Berthas narrativa funktion i en okontrollerad kvinnlig röst, bredvid vilken Janes skall framstå som ofarlig för den sociala ordningen, för *status quo*.

¹²⁷ Ibid., s. 180f.

¹²⁸ Detta sker via direktadressering av läsaren, vilket skildrar ”the narrator's wish to be accepted despite her unconventional assertiveness. [...] A kind of public epistolarity becomes the narrative sign [...] of Jane's quest for [...] intimacy and autonomy. Who can blame her [...] if, abandoned by family and publicly shamed, Jane might anxiously seek the approval of a larger audience?”. Lanser skriver också att ”Because its singular and insistent voice does not falter before a public audience, *Jane Eyre* dramatically widens the space for female personal voice in fiction: it extends to privileged-class women the fiction of individual authority that Romanticism had consolidated for privileged-class men”. Ibid., s. 186; s. 187.

¹²⁹ Ibid., s. 182.

¹³⁰ Ibid., s. 190ff.

Gilbert och Gubar har visat hur litterär auktoritet konstruerades som essentiellt manlig. För Lanser, liksom för Spivak, bidrar *Jane Eyre* till att kvinnlig berättarauktoritet fastställs och legitimeras som essentiellt vit. Janes narrativa auktoritet är med andra ord djupt problematisk:

If the powerful voice achieved by *Jane Eyre* helped to foster a tradition of outspoken white female narrators in novels since the mid-nineteenth century, the very hegemony of that tradition, brought into being by the dramatized silencing of Bertha Mason, must also have helped to foreclose narrative possibilities for women novelists of color writing in the West. [...] If Jane's voice can be empowered only through the silencing of other women's voices, then *Jane Eyre* unwittingly exposes the dangers of its own authority and makes clear that the *difference of gender is not difference enough*.¹³¹

Lansers analys av *Jane Eyre* står på sätt och vis i stark kontrast till de andra texter som har undersökts i denna uppsats. Hon är till skillnad från övriga forskare inte i första hand intresserad av regelrätta tema-, karaktärs- eller diskursstudier. Istället bygger hon sin text kring Brontës berättarteknik och visar hur Janes subjektivitet konstitueras på ett rent tekniskt, snarare än ett filosofiskt, plan. Hon rör sig mer eller mindre helt inom det formalistiska fältet – dock med ett postmodernt idégods som utgångspunkt – och visar att det går att samordna narratologi med feminism, och genom denna kombination vinna nya infallsvinklar och öppningar för forskningen.

Vad det gäller resultaten av Lansers analys av *Jane Eyre* är kanske det mest intressanta med hennes undersökning, i förhållande till övriga diskuterade kritikers, att hon når ungefär samma slutsatser som dessa – fast med andra metoder och utgångspunkter. Hon kombinerar den jämlikhetssträvande kritiken av androcentrismen hos Moers, Showalter, Gilbert och Gubar med det nyanserande mångfaldsperspektivet hos Spivak och Kaplan. Genom att inte fastna i endera riktningen kan hon peka på hur *Jane Eyre* skapade nya möjligheter för kvinnliga författare i förhållande till manliga och hur Janes subjektivitet konstitueras i förhållande till de manliga karaktärerna i romanen – *emancipation genom narration* – såväl som farorna med en enskild femininitets auktoritära, hegemoniska röst, med allt vad det innebär för minoritetsfemininiteten.

Den symbios mellan jämställdhetsfeminism och mångfaldsfeminism som Lanser åstadkommer är intressant och betydelsefull, då det som Lykke påpekar är ”både reduktionistiskt och problematiskt om debatten [dessa båda riktningar emellan] leder till en

¹³¹ Ibid., s. 192f. Min kursivering.

dikotomi”.¹³² Detta har tidigare varit fallet då, som jag har visat, 70- och 80-talens feministiska forskning kring *Jane Eyre* framstår som närmast diametralt motsatta varandra – en polarisering som tydligt framträder genom de respektive tidsperiodernas analyser av Brontës roman.

¹³² Lykke, s. 48. Lykke menar att detta är någonting som till exempel har inträffat i hennes hemland Danmark, där mångfaldsbegreppet har ”kommit att överskugga varje ansats till debatt om hur vi ska avskaffa de rådande könsaktssystemen”. Hon skriver vidare att frågan om ”könsaktssystem, eller jämställdhet mellan kvinnor och män, framställs [...] som något gammalmodigt och passé”. Det tidigare anförda exemplet Feministiskt Initiativ kan sägas symbolisera denna motsättnings fortsatta aktualitet i Sverige idag. Ibid., s. 47.

3. Förändringslinjer – sammanfattande diskussion

Jane Eyre – ideal eller imperialism? Perspektiven på Charlotte Brontës roman har skiftat betydligt. Motsättningar i synen på verket, något som inledningsvis konstaterades präglade dess kulturella profil i stort, gör sig gällande även inom feministisk forskning kring boken. Efter att ha problematiserat och jämfört sju forskare och forskarpars texter om *Jane Eyre* vill jag hävda att det utifrån deras resonemang kring romanen går att urskilja ett antal tydliga fokusskiften och förändringar, rent av paradigmatiska, inom ramen för feministisk litteraturkritik från omkring år 1920 till 1990.

Förändring står att finna inom alla områden av den feministiska kritiska praktiken som den framträder i de undersökta texterna. Politik står mot politik, estetik mot estetik, teori mot teori, och handling mot konst i en fältdialog där inläggen inte sällan formuleras som mer eller mindre tydliga intertextuella repliker till andra, föregående forskare inom något som närmast kan beskrivas som en genre av dialogiska *Jane Eyre*-tolkningar. Utgångspunkt för diskussionen av forskningsfältets förändring tar jag i de respektive kritikernas förhållande till kvinnlig erfarenhet.

* * *

Under 1920-talet, som det kommer till uttryck i Virginia Woolfs kritik av *Jane Eyre* i *A Room of One's Own*, framstår erfarenheten av att vara kvinna som något negativt för den kvinnliga författaren. Den bör inte skina igenom i romantexten. Istället förespråkas en fusion mellan manligt och kvinnligt, androgynitet, som ett emanciperande ideal för individ, författare och litteratur. Endast en androgyn text kan med Woolfs fruktbarhetsmetaforik ”växa” hos läsaren. Det handlar alltså om att förtränga erfarenheten av, och ilskan över, att vara kvinna i ett begränsande patriarkalt system, och istället eftersträva en konstfull prosa fri från inslag av rebellisk feminism och vecklagan. Detta gör att *Jane Eyre* värderas negativt, då särskilt Janes berömda takmonolog för Woolf utgör ett typ-exempel på hur en (kvinnlig) romantext inte bör se ut.

1970-talets forskning innebar ett kraftigt brott mot Woolfs konstnärliga ideal och förkastande av kvinnlig erfarenhet. Ellen Moers, Elaine Showalter, Sandra M. Gilbert och Susan Gubar förespråkar samstämmigt, men med vissa diskrepanser, ett bejakande av kvinnlig erfarenhet – inte sällan synonym med ilska – i den litterära texten och framhäver Janes, och Brontës egen, upplevelse av att vara ”den andre” i en androcentrisk ordning som det mest relevanta och, för litteraturens emanciperande funktion,

viktigaste inslaget i *Jane Eyre*. Detta gör de genom att peka på hur olika aspekter av kvinnlig erfarenhet, inre så väl som yttre, kommer till uttryck i romanen. Tendensen är emellertid tydlig, och genererar en positiv värdering av *Jane Eyre* där huvudkaraktären och författaren framställs som förebilder, som förespråkare av en rebellisk och radikal feminism vilken utmanar patriarkal ideologi.

1980-talet intar en polemisk attityd gentemot 70-talets feministiska kritik. Frågan om *vems* erfarenhet och emancipation som räknas väcks här. Såväl Gayatri Chakravorty Spivak som Cora Kaplan vänder sig ifrån det androcentriska perspektivet i sina läsningar av *Jane Eyre*. Istället fokuserar de ”den andra” kvinnan. Här är det inte primärt Jane som står i centrum för analysen, utan Bertha. Spivak riktar kritik mot romanens etnocentrism, och Kaplan för ett motsvarande resonemang, men vidgar det genom att föra in klass-, och till viss del, sexualitetsaspekter, i diskussionen. Det är bortträngandet av den ickenormativa erfarenheten som utgör fokus för dessa forskare; 70-talets *jämställdhetsfeminism*, vilken inte ser bortom könsmaktsrelationen man/kvinna, ifrågasätts, och framstår som närmast dikotomisk i förhållande till 80-talets *mångfaldsfeminism*, vilken alltså riktar udden mot, och problematiserar, kategorin kvinnor.

Nära kopplat till förändringen i synen på kvinnlig erfarenhet, och *vems* erfarenhet som räknas, kan man se skillnaden i synen på vad kvinnlighet innebär, och vad en kvinna är. Woolf ägnar inte detta problem någon uppmärksamhet, vilket inte är konstigt då hennes text är tillkommen på 20-talet. Detsamma gäller representanterna för 70-talets forskning, vilka har en essentiell föreställning om kvinnlighet. Kvinnan är ”en” och förhållandevis ”oproblematiserande”, något som delvis kan tänkas bottna i att olikheten mellan män och kvinnor står i centrum för forskningen. Under 80-talet förändras emellertid detta, då kritikernas intresse förskjuts från Jane till Bertha. Man anlägger ett mer genomgripande konstruktivistiskt synsätt som ser bortom relationen kvinnligt-manligt, och intresserar sig för hur disparata kvinnligheter konstitueras i förhållande till varandra; men även för den pågående kampen om kulturell hegemoni inom ramen för kategorin kvinnor. Spivak och Kaplan anklagar 70-talets kritiker för att reproducera imperialistiska och heteronormativa axiom samt borgerliga föreställningar om klass, och på detta vis normera kvinnlighet genom att lyfta fram Janes femininitet som mer acceptabel än Berthas – något som i deras resonemang får långtgående implikationer. 80-talets syn på *Jane Eyre* som feministisk text är kraftigt problematiserande, och 70-talets idealisering av Jane ifrågasätts. Parallellt med denna förändring lämnar kritikerna under 80-talet de historieskrivande aspekterna av forskningen, ambitionen att skildra en

tradition eller subkultur, vilken utmärkt de 70-talstexter som diskuteras i denna uppsats, och till viss del Woolfs essä.

Först under 90-talet tas samtliga dessa aspekter med i analysen av *Jane Eyre*. Susan Sniader Lansers narratologisk-feministiska analys uppmärksammar såväl Jane som Bertha, och kombinerar en androcentrisk kritik med en mångfaldsinriktad. Motsättningen mellan jämställdhetsfeminism och mångfaldsfeminism överbryggas av Lanser, och jag menar att en symbios dem emellan ingås i hennes text. Detta påverkar värderingen av romanen. Här är den inte odelat positiv eller kritiskt negativ som tidigare. Lanser betonar *Jane Eyres* betydelse för den skrivande kvinnans möjligheter – men varnar samtidigt för konsekvenserna av den problematik 80-talet synliggjort.

I relation till detta kan man ställa den förändring som ägt rum på det teoretiska planet. Woolf och Moers arbetar inte utifrån specifika teoretiska ramverk. Det gör däremot Showalter, Gilbert och Gubar. Showalter skriver i "Toward a Feminist Poetics" att

The new sciences of the text based on linguistics, computers, genetic structuralism, deconstructionism, neoformalism and deformalism, affective stylistics, and psychoaesthetics, have offered literary critics the opportunity to demonstrate that the work they do is as manly and aggressive as nuclear physics – not intuitive, expressive, and feminine, but strenuous, rigorous, impersonal, and virile.¹³³

Hon anser vidare att "the academic demand for theory can only be heard as a threat to the feminist need for authenticity".¹³⁴ Därför har hon, i likhet med Gilbert och Gubar, utvecklat egna teoretiska utgångspunkter för sina resonemang. Dessa skall verka frigörande för feministiska forskare och bygga på det centrala temat inom 70-talets feministiska kritik: kvinnlig erfarenhet. Emellertid resulterar försöken i att man, parallellt med att man söker dekonstruera patriarkatets teoretiska ramverk, likväl reproducerar dess kritiska paradigm. Särskilt visar sig detta i att kritikerna i den humanistiska logocentrismens efterföljd, på ett ickeproblematiserande och ibland väl enkelt vis, söker textens mening i författarens person, en "teologisk" hermeneutik som Roland Barthes i Jacques Derridas efterföljd riktar skarpa invändningar emot. Försöket med kvinnliga analysmodeller bör dock inte förringas, utan ses i sin kontext. Under 70-talet var feministisk forskning en ny akademisk disciplin, och man kan se värdet i att hävda sig gentemot, och utmana, den etablerade manliga forskarvärlden, vilken redan Woolf parodierar i sin essä.¹³⁵

¹³³ Showalter 1979, s. 140.

¹³⁴ Ibid., s. 127.

¹³⁵ Woolf 1929, s. 5-26.

Under 80-talet upphör de feministiska forskarnas försök att skapa ”kvinnliga” teoretiska modeller i sina analyser av *Jane Eyre*. Istället tillskansar de sig de ”manliga” teorier som 70-talets feministiska kritiker dömt ut; framförallt av Derrida och Michel Foucault inspirerade postmoderna diton. Dessas användning utgör den centrala emancipatoriska strategin för forskarna, och har sedermera dominerat det feministiska forskningsfältet.

Genom den postmoderna teoretiska apparaten möjliggörs den ovan beskrivna dekonstruktionen av kategorin kvinnor. Dessutom lämnar man den hermeneutiska modell som söker textens ”teologiska” mening, något som både Spivak och Kaplan särskilt betonar då de positionerar sig gentemot 70-talsforskarna.¹³⁶ De teorier Spivak och Kaplan använder möjliggör, och pekar fram emot, perspektiv och metoder som används inom nutida genusforskning, exempelvis i queerteori och intersektionalitet. Detta gäller särskilt Kaplan, vars analysmodell jag har beskrivit som *protointersektionell*. Under 90-talet fortsätter feministisk kritik att använda ”manliga” teoretiska modeller. Detta är tydligt hos Lanser som, med ett postmodernt idékluster som grund, utvecklar den ditintills påstått apolitiska, av Showalter utdömda, formalismen till något som helt står i samklang med det feministiska projektet.

Den teoretiska förändring som äger rum inom feministisk litteraturkritik under 80-talet kan naturligtvis härledas till den generella teoretisering av det humanistiska forskningsfältet som inleddes under perioden, men man kan även se den i ljuset av att feministisk forskning lämnar det renodlade jämlikhetsperspektivet bakom sig och börjar intressera sig mer för skillnaden mellan kvinnor. Detta i sig minskar kravet på ett förkastande av vad som tidigare ansetts patriarkalt och, per definition, bakåtsträvande.

Även på de estetiska och politiska planen är motsättningarna från tid till annan tydliga, och genererar i vissa av texterna varandra. De kan också ses som betingade av de teoretiska apparater forskarna tillägnar sig. 70-talet prioriterar det realistiska formspråket, vilket kopplas till kraven på ett förmedlande av en ”autentisk” kvinnlig erfarenhet. Detta märks främst hos Showalter, särskilt i hennes kritik av Woolfs androgyna estetiska och emancipatoriska ideal. 80-talet – förvisso i en text som ligger utanför undersökningen men som ändå bör nämnas då den figurerat åtskilligt i framställningen, Toril Mois *Sexual/Textual Politics* – föredrar en modernistisk estetik,

¹³⁶ Spivak skriver exempelvis – i en kommentar tydligt riktad mot 70-talsforskare som Showalter, Gilbert och Gubar – att ”I need hardly mention that the object of my investigation is the printed book, not it’s ’author’”. Spivak, s. 798.

vilken enligt henne erbjuder ökade möjligheter till dekonstruktion av påstådda könskillnader. På grundval av estetisk preferens utdömer forskarna varandras feminism.

Just utdömandet av andra forskares feminism, alltså den politiska ”korrektheten” i analys och åsikt, går igen i flera av texterna. Särskilt uppenbar är skillnaden naturligtvis mellan 70-talets jämställdhetsfeminism och 80-talets mångfaldsfeminism, riktningar med delvis diskrepanta politiska agendor. Mest uttalad blir motsättningen mellan den socialistiska Kaplan och ”överklasskritikern” Woolf, samt de ”liberala” 70-talsfeministerna. Kaplan menar att dessa företräder en borgerlig feminism, vilken i hårda ordalag fördöms som ”reaktionär”, som oförmögen att se exempelvis klass-, etnicitets- och sexualitetsperspektiv.

Slutligen kan man fastslå att en sak inte har förändrats, trots teoretiska paradigmskiftet och djupa motsättningar. Från 20-talet till 90-talet kvarstår det grundläggande emancipatoriska politiska målet inom feministisk forskning, oavsett om det är inriktat på jämlikhet, mångfald eller båda delarna. Ytterligare en konstant är *Jane Eyres* förmåga att inbjuda till nya och disparata läsningar, något som i sig talar för Barthes antiteologiska tes kring läsaktens meningsskapandeprocess. Man kan instämma i Kaplans konstaterande att få böcker har visat sig ”more productive of meaning from the critic’s point of view than Charlotte Brontë’s *Jane Eyre*”.¹³⁷

¹³⁷ Kaplan, s. 872.

Käll- och litteraturförteckning

Azar, Michael, *Den koloniala bumerangen: Från schibbolet till körkort i svenskhet* (Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Eslöv, 2006).

Barthes, Roland, "The Death of the Author", ur *Modern Criticism and Theory*, red. David Lodge (Longman, London, 1988), s. 166–172.
Ursprungligen publicerad i *Aspen* 1967:5-6.

Barthes, Roland, "Från verk till text", ur *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion. Del 2*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (Studentlitteratur, Lund, 1991 [1993]), s. 380–388.
Ursprungligen publicerad som "De l'œuvre au texte", i *Revue d'esthétique* 1971:3.

Bazin, Nancy Topping, *Virginia Woolf and the Androgynous Vision* (New Brunswick, New Jersey, 1973).

Bloom, Harold, *The Anxiety of Influence: A Theory of Poetry* (Oxford University Press, New York, 1973).

Borgström, Eva, "Intersektionalitet – ett nytt genusvetenskapligt begrepp", ur *Genus* 2004:3-4, s. 20–21.

Brontë, Anne, *Agnes Grey* (1847).

Brontë, Charlotte, *Jane Eyre* (J.M. Dent & Sons LTD., London, 1847 [1966]).

Brontë, Charlotte, "To Messrs. Smith, Elder, And Co., 13 November 1847", ur *The Letters of Charlotte Brontë: Vol. 1, 1829–1847*, red. Margaret Smith (Clarendon Press, Oxford, 1995), s. 563.

Brunton, Mary, *Discipline* (1815).

Bunyan, John, *The Pilgrim's Progress* (1678).

Butler, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity* (Routledge, New York, 1990).

"Böckerna britterna inte klarar sig utan", ur *Göteborgs-Posten* 2007-03-04. Osignerad.

Connell, Raewyn/Robert W., *Masculinities* (University of California Press, Los Angeles, 1995).

Derrida, Jacques, *De la grammatologie* (Seuil, Paris, 1967).

Derrida, Jacques, "Struktur, tecken och spel i humanvetenskapernas diskurs", ur *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion. Del 2*, red. Claes Entzenberg & Cecilia Hansson (Studentlitteratur, Lund, 1991 [1993]), s. 380-407.
Ursprungligen publicerad som "La structure, le signe et le jeu dans le discours des

- sciences humaines”, i *L'Écriture et la différence* (Seuil, Paris, 1967).
- Fforde, Jasper, *The Eyre Affair* (Tandem Library, London, 2001).
- Foucault, Michel, *Histoire de la sexualité I-III* (Gallimard, Paris, 1976-84).
- Gilbert, Sandra M. & Gubar, Susan, *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (Yale University Press, New Haven, 1979 [2000]).
- Grey, Philip, *Defining Moments: A Cultural Biography of Jane Eyre* (Akad. avh., Department of Modern Languages/English, Umeå Universitet, Umeå, 2004).
- Heilbrun, Carolyn, *Toward a Recognition of Androgyny* (Gollancz, London, 1973).
- Kaplan, Cora, ”Pandora’s Box: Subjectivity, Class and Sexuality in Socialist Feminist Criticism”, ur *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, red. Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl (Rutger University Press, New Jersey, 1991 [1993]), s. 857–877.
 Ursprungligen publicerad i *Making a Difference: Feminist Literary Criticism*, red. Gayle Greene & Coppelia Kahn (Routledge, New York, 1985).
- Langås, Unni, ”Könets dilemma. Feminism och litteraturforskning”, ur *Feministiska litteraturanalyser 1972–2002*, red. Åsa Arping & Anna Nordenstam (Studentlitteratur AB, Lund, 2002), s. 127–147.
 Ursprungligen publicerad som ”Kjønnetts dilemma. Feminisme og litteraturforskning”, i *Edda. Nordisk tidskrift for litteraturforskning* 2001:1 (Universitetsforlaget, Oslo, 2001), s. 95–106.
- Lanser, Susan Sniader, ”Jane Eyre’s Legacy: The Powers and Dangers of Singularity”, ur *Fictions of Authority: Women Writers and Narrative Voice* (Cornell University Press, New York, 1992), s. 176–193.
- Lanser, Susan Sniader, ”Toward a Feminist Narratology”, ur *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, red. Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl (Rutger University Press, New Jersey, 1991 [1993]), s. 610–629.
 Ursprungligen publicerad i *Style* 20:3 (1986).
- Larsson, Lisbeth, ”Compulsory Happy Endings. Virginia Woolfs *Ett Eget Rum* i feministisk teori”, ur *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2003:1, s. 21–28.
- Lukács, György, *Studies in European Realism: A Sociological Survey of the Writings of Balzac, Stendhal, Zola, Tolstoy, Gorki and Others* (Merlin Press, London, 1950 [1989]).
- Lykke, Nina, ”Intersektionalitet – ett användbart begrepp för genusforskningen”, ur *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 2003:1, s. 47–56.
- Lyotard, Jean-François, *The Post-Modern Condition: A Report on Knowledge* (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1979 [1984]).

Making a Difference: Feminist Literary Criticism, red. Gayle Greene & Coppelia Kahn (Routledge, New York, 1985).

Maktens (o)lika förklådnader: Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige, red. Paulina de Los Reyes & Irene Molina & Diana Mulinari (Atlas, Stockholm, 2003).

Mill, John Stuart, *The Basic Writings of John Stuart Mill: On Liberty, the Subjection of Women and Utilitarianism* (Modern Library, New York, 2002).

Moers, Ellen, "The Angry Young Women", ur *Harper's Magazine* 1963:12, s. 88-95.

Moers, Ellen, *Literary Women* (The Women's Press Limited, London, 1976 [1986]).

Moi, Toril, *Sexual/Textual Politics* (Routledge, New York, 1985 [2002]).

Moi, Toril, *What is a Woman?: And Other Essays* (Oxford University Press, Oxford, 1999).

New Casebooks: Jane Eyre, red. Heather Glen (St. Martin's Press, New York, 1997).

Nietzsche, Friedrich, *Zur Genealogie der Moral – Eine Streitsschrift* (1887).

Nilsson, Torbjörn, "Avhopp från Feministiskt Initiativ", ur *Svenska Dagbladet* 2005-09-12.

Rhys, Jean, *Wide Sargasso Sea* (W.W. Norton, New York, 1966).

Rich, Adrienne, "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", ur *Blood, Bread and Poetry: Selected Prose 1979–1985* (Norton, New York, 1986), s. 23–75.
Ursprungligen publicerad i *Signs* 5:4 (1980).

Rigby, Elizabeth, "Vanity Fair--and Jane Eyre", ur *The Quarterly Review* 84:167 (December 1848), 153-185, <http://faculty.plattsburgh.edu/peter.friesen/default.asp?go=252>, hämtad 2008-11-06.

Rousseau, Jean-Jacques, *Émile ou De l'éducation* (1762).

Shelley, Mary, *Frankenstein; or, The Modern Prometheus* (Lackington, Hughes, Harding, Mavor & Jones, London, 1818).

Sherwood, Mary Martha, *Caroline Mordaunt* (Darton, London, 1835).

Showalter, Elaine, *A Literature of Their Own: British Women Novelists From Brontë to Lessing* (Princeton University Press, New Jersey, 1977 [1982]).

Showalter, Elaine, "Toward a Feminist Poetics", ur *New Feminist Criticism: Essays on Women, Literature and Theory*, red. Elaine Showalter (Virago Press, London, 1986).
Ursprungligen publicerad i *Women's Writing and Writing About Women*, red. Mary Jacobus (Croon Helm, London, 1979).

Spivak, Gayatri Chakravorty, "Three Women's Texts and a Critique of Imperialism", ur *Feminisms: An Anthology of Literary Theory and Criticism*, red. Robyn R. Warhol & Diane Price Herndl (Rutger University Press, New Jersey, 1991 [1993]), s. 798–814. Ursprungligen publicerad i *Critical Inquiry* 12:1 (1985).

Stowe, Harriet Beecher, *Uncle Tom's Cabin* (John P. Jewett and Company, Boston, 1852).

Svantesson, Jan-Olof, "Fonem", ur *Nationalencyklopedin*, <http://ne.se/artikel/172767>, hämtad 2008-11-06.

Tennant, Emma, *Adèle: Jane Eyre's Hidden Story* (Harper Collins, London, 2003).

"Utveckling", ur *Nationalencyklopedin*, <http://ne.se/artikel/337305>, hämtad 2008-11-06. Osignerad.

Wollstonecraft, Mary, *A Vindication of the Rights of Woman* (1792).

Woolf, Virginia, *A Room of One's Own* (Penguin Books, London, 1929 [2000]).

Woolf, Virginia, *Orlando: A Biography* (Hogarth Press, London, 1928).

Woolf, Virginia, *To the Lighthouse* (Hogarth Press, London, 1927).

Utdrag ur *Jane Eyre*, Charlotte Brontë (1847 [1966])

Anybody may blame me who likes, when I add further, that, now and then, when I took a walk by myself in the grounds; when I went down to the gates and looked through them along the road; or when, while Adèle played with her nurse, and Mrs. Fairfax made jellies in the store-room, I climbed the three staircases, raised the trap-door of the attic, and having reached the leads, looked out afar over sequestered field and hill, and along the dim sky-line—that then I longed for a power of vision which might overpass that limit; which might reach the busy world, towns, regions full of life I had heard of but never seen; that then I desired more of practical experience than I possessed; more of intercourse with my kind, of acquaintance with variety of character, than was here within my reach. I valued what was good in Mrs. Fairfax, and what was good in Adèle; but I believed in the existence of other and more vivid kinds of goodness, and what I believed in I wished to behold.

Who blames me? Many, no doubt; and I shall be called discontented. I could not help it: the restlessness was in my nature; it agitated me to pain sometimes. Then my sole relief was to walk along the corridor of the third story, backwards and forwards, safe in the silence and solitude of the spot, and allow my mind's eye to dwell on whatever bright visions rose before it—and, certainly, they were many and glowing; to let my heart be heaved by the exultant movement, which, while it swelled it in trouble, expanded it with life; and best of all, to open my inward ear to a tale that was never ended—a tale my imagination created, and narrated continuously; quickened with all of incident, life, fire, feeling, that I desired and had not in my actual existence.

It is vain to say human beings ought to be satisfied with tranquillity: they must have action; and they will make it if they cannot find it. Millions are condemned to a stiller doom than mine, and millions are in silent revolt against their lot. Nobody knows how many rebellions besides political rebellions ferment in the masses of life which people earth. Women are supposed to be very calm generally: but women feel just as men feel; they need exercise for their faculties, and a field for their efforts as much as their brothers do; they suffer from too rigid a constraint, too absolute a stagnation, precisely as men would suffer; and it is narrow-minded in their more privileged fellow-creatures to say that they ought to confine themselves to making puddings and knitting stockings, to playing on the piano and embroidering bags. It is thoughtless to condemn them, or laugh at them, if they seek to do more or learn more than custom has pronounced necessary for their sex.

When thus alone, I not unfrequently heard Grace Poole's laugh: the same peal, the same low, slow ha! ha! which, when first heard, had thrilled me: I heard, too, her eccentric murmurs; stranger than her laugh. There were days when she was quite silent; but there were others when I could not account for the sounds she made.